

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Географічний факультет
Кафедра економічної географії та екологічного менеджменту

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК
ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ
В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ**
*(австрійський, румунський та повоєнний
періоди його розвитку)*

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

здобувач II курсу, 615 групи,
галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
спеціальності 014.07 «Середня освіта
(географія)» ОП «Географія»
Тарновецький Валентин Іванович

Керівник:

доктор педагогічних наук,
професор кафедри економічної географії
та екологічного менеджменту
Чубрей Олександра Степанівна

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2024 р.
Зав. кафедрою _____ проф. Руденко В.П.*

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Тарновецький В.І. «Становлення і розвиток географічної освіти в Чернівецькому університеті (австрійський, румунський та повоєнний періоди його розвитку)»

Випускна кваліфікаційна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.07 «Середня освіта (географія)». – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024.

У науковому дослідженні встановлено методологічні та методичні особливості історико-географічних досліджень; виявлено найважливіші особливості розвитку географічної наукової думки на австрійському та румунському етапах у Чернівецькому університеті; з'ясовано статус географії в Чернівецькому університеті в повоєнний період; розкрито діяльності провідних географів та геологів університету в повоєнний період його розвитку; визначено основні завдання перших географічних та геологічних експедицій, їх просторові аспекти та прикладне значення; охарактеризовано діяльність Чернівецького відділу географічного товариства

Ключові слова: австрійський, румунський, повоєнний період, географічна освіта, географічне товариство, історія географії

ABSTRACT

Tarnovetskyi V.I. *“Formation and development of geographical education at the University of Chernivtsi (Austrian, Romanian and post-war periods of its development)”*.

The final qualification work of the second (master's) level of higher education in the specialty 014.07 “Secondary Education (Geography).” - Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

The scientific research establishes the methodological and methodological features of historical and geographical research; reveals the most important features of the development of geographical scientific thought at the Austrian and Romanian stages at the University of Chernivtsi; clarifies the status of geography at the University of Chernivtsi in the Soviet period; reveals the activities of leading geographers and geologists of the University in the post-war period of its development; defines the main tasks of the first geographical and geological expeditions, their spatial aspects and applied significance; and

Keywords: Austrian, Romanian, postwar period, geographical education, geographical society, history of geography

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____В.І. Тарновецький

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1 Методологічні засади історико-географічних досліджень.....	7
1.2 Методичні особливості досліджень	10
1.3 Місце історико-географічних дослідження в шкільній географії.....	17
Висновки до першого розділу	20
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В АВСТРІЙСЬКИЙ ТА РУМУНСЬКИЙ ПЕРІОДИ.....	21
2.1 Географічні ідеї та освітні напрями в австрійський період.....	21
2.2 Видатні науковці-фундатори географічної думки в Чернівецькому університеті.....	25
2.3 Основні наукові напрями розвитку географічної освіти в румунський період.....	33
Висновки до другого розділу	40
РОЗДІЛ 3. СТАН ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	41
3.1 Головні аспекти розвитку наукових географічних ідей повоєнний час.....	41
3.2 Напрями роботи кафедр геологічного та географічного спрямування Чернівецького університету.....	46
3.3 Провідні науковці географічного та геологічного факультетів	53
Висновки до третього розділу.....	61
РОЗДІЛ 4. ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ВІДДІЛУ ГЕОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА.....	62
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	71
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Сучасний стан розвитку географічних наук базується на багаторічному досвіді минулого. Основні тенденції останніх десятиліть знайшли своє відображення в сучасних наукових дослідженнях в університетах. Вивчаючи особливості поступової трансформації географічної думки вченими певних вищих навчальних закладів, можна говорити про спадковість наукової думки. Одним з найважливіших завдань є не лише вивчення окремих публікацій та лекцій вчених, а й розгляд еволюції географічної думки як синтезу теоретичних результатів та практичних досліджень.

Незважаючи на те, що в літературі достатньо повно висвітлено теоретичні елементи розвитку географії в Чернівецькому університеті у повоєнний період, практичні аспекти географічних досліджень у цей період залишаються поза увагою. Аналіз інформації з достовірних документальних джерел значно доповнив і уточнив відомості про організаційні засади та наукові здобутки експедицій цього періоду.

Об'єктом дослідження є науковий доробок вчених Чернівецького університету в галузі географії.

Предметом дослідження є хронологічні та географічні аспекти наукових досліджень географів та геологів Чернівецького університету.

Відтак, **мета** дослідження полягала у виявленні та систематизації розвитку наукової географічної думки в Чернівецькому університеті в австрійський, румунський та радянський періоди. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання:

- визначити об'єкт і предмет історії географії та її місце в системі географічних наук;
- встановити методологічні та методичні особливості історико-географічних досліджень;
- виявити найважливіші особливості розвитку географічної наукової думки на австрійському та румунському етапах у Чернівецькому університеті.

- з'ясувати статус географії в Чернівецькому університеті в радянський період;
- дати оцінку діяльності провідних географів та геологів університету в радянський період;
- визначити основні завдання перших географічних та геологічних експедицій, їх просторові аспекти та прикладне значення;
- охарактеризувати діяльність Чернівецького відділу географічного товариства

У дослідженні використано всі *рівні методів*: філософські (аналітичний, синтетичний, дедуктивний), загальнонаукові (літературознавчий, історичний, порівняльний, картографічний) та конкретно-наукові (методи історико-географічного поділу). Особливу роль у написанні роботи відіграли методи аналізу матеріалів, тобто вивчення документальних джерел. Органічне поєднання всіх груп методів дозволило визначити багаторівневий характер цього дослідження. Цінним є одночасне використання географічного та історичного методів.

Теоретико-методологічні засади досліджень висвітлені в літературі, зокрема в працях О. Шаблія, Л. Воропай та О. Федюка. Основним джерелом інформації про експедиційну роботу, описану в цьому дослідженні, є архівні матеріали.

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 59 найменувань (у тому числі 27 іноземних) та додатків. Загальний обсяг роботи – 87 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Методологічні засади історико-географічних досліджень

Розвиток географії вимагав не лише просторового вивчення географічних об'єктів, процесів і явищ, а й їхньої часової динаміки. Тому кожна галузь географії має власну історію становлення, розвитку та методів дослідження. Різноманітність і глибина наукових досліджень з даної тематики зумовили включення дисципліни "Історія та методологія географічних наук" до підсистеми наскрізних наук (елементи яких притаманні всім географічним дисциплінам).

Визначення методологічного апарату географічної історії є важливою передумовою розвитку досліджень у цій науці. Географічний метод - це спосіб пізнання особливостей формування об'єктів, явищ і процесів географічного середовища, господарства і населення. Традиційні методи, такі як порівняльна географія та картографія, широко використовувалися в історії географії. Виходячи з їхньої спільності, географічні методи можна поділити на загальногеографічні (історичний, екологічний, системний, порівняльно-географічний і картографічний) та специфічні для конкретних дисциплін (геохімічні, палеогеографічні, економіко-статистичні, техніко-економічні та соціологічні). Залежно від змісту та способу організації географічні методи можна поділити на польові, лабораторні, експериментальні, обробки інформації, емпіричні та теоретичних узагальнень. Останні методи особливо поширені в історії географії (дедуктивний, індуктивний, оціночний, аналогічний, аналітичний, синтетичний, класифікаційний та пояснювальний). Географічні методи розрізняють також за предметом і об'єктом дослідження (фізико-географічні, економіко-географічні, інженерно-географічні). Всі ці методи та їх групи можна об'єднати в єдину методологію дослідження на основі географічного підходу, який характеризується регіональним, специфічним, комплексним і глобальним характером. Зв'язок усіх цих

методів реалізується через наукове пояснення, районування, картографування та узагальнення [7, с. 33].

У вивченні географічної історії України найбільш поширеними є три групи методів і прийомів: філософські методи, загальнонаукові методи та спеціально-наукові методи.

Філософський метод - це найзагальніші філософські положення, що використовуються в усіх науках, своєрідний орієнтир, який спрямовує мислення в певне русло. Наприклад, П.Т. Ващенко, М.Д. Пістун, Я.Б. Олійник та О.І. Шаблій стверджують, що використання категорій, положень, принципів і законів певної філософської системи в науковому дослідженні є способом узагальнення, дає змогу на основі теоретичних висновків зрозуміти і пізнати явища та процеси, а також зобов'язує розглядати історію географічної науки як процес постійних змін, у тому числі і якісних, протягом тривалого чи короткого проміжку часу. У вивченні історії географії основним філософським методом є діалектика. Згідно з діалектикою, всі явища розглядаються з точки зору руху і розвитку, взаємозв'язку і взаємозалежності, єдності і протилежних причинно-наслідкових зв'язків, переходу кількісних змін у якісні і заперечення заперечення. На ранніх етапах цього дослідження більш широко використовувалися філософські методи [26, с. 98].

Загальнонаукові методи - це засоби і прийоми, які за своїм обсягом і змістом близькі до філософських методів, а тому вони є основою для формування нових методів (П.Т. Ващенко, 80-ті роки). Ващенко, 80-ті роки); вони дають змогу проникати в сутність процесів, явищ і об'єктів у цілому, вивчати й аналізувати динаміку їх розвитку та збагачувати теорії, а добре розроблена система теоретичних знань, з різними модифікаціями, може стати дослідженням метод (М.Д. Пістун, О.І. Шаблій, Я.Б. Олійник та ін., 90-ті роки). На відміну від філософських методів, ця група методів є відносно обмеженою за обсягом, а сфера її застосування обмежується багатьма відповідними науками [9, с. 335].

Спеціальні або конкретні методи, які дають низку аналітичної інформації, що обов'язково використовується для теоретико-методологічних висновків. До них належать такі методи, як ранжування, типізація, експериментальне оцінювання та ін. Професор О.-І. Шабрі класифікує цю групу методів на дві підгрупи. Міждисциплінарні методи (методи польових досліджень, картографічні методи), які можуть використовуватися в кількох генетично споріднених науках або в науках, об'єднаних спільністю об'єкта дослідження, та спеціальні методи, які обґрунтовані конкретною наукою і використовуються в цій науці. В історико-географічних дослідженнях найчастіше використовуються історичні методи, оскільки вони дозволяють розкрити сутність процесів і явищ, які формувалися протягом десятиліть і століть. Це передбачає опрацювання наукової інформації та отримання її через письмові джерела.

У процесі вивчення історії географії історичний метод дає можливість встановити хронологічну послідовність подій, процесів та наукових ідей. До історичних методів належать синхронний метод, діахронний метод, метод анкетування, біографічний метод та метод історико-географічного розмежування. Серед складових історичних методів найбільш поширеним є історико-генетичний метод. Його застосування дозволяє детально розкрити якісні параметри досліджуваної історико-географічної реальності, простежити динаміку змін і встановити причинно-наслідкову взаємозалежність подій. Основний принцип діахронічного методу полягає у вивченні кожного елемента історико-географічного процесу у взаємозв'язку з реальністю конкретного періоду. Суть діахронічного методу полягає в історичному вивченні географічної думки від її витоків до сьогодення. Метод історико-географічного зрізу використовується для всебічного висвітлення якісних аспектів географічних зв'язків, процесів і явищ у певний період [11, с. 80].

Успішне історико-географічне дослідження було б неможливим без використання літературного методу. Суть цього дослідницького

інструментарію полягає в узагальненні, систематизації та науковому аналізі літературних джерел різного походження, періоду та повноти інформації.

Порівняльно-географічні методи дають можливість виявити існуючі подібності та відмінності у розвитку конкретних досліджень у різних наукових центрах.

Основними принципами географічної методології є комплексний географічний підхід та концепція геосистем. Взаємопов'язаність явищ і процесів у природі та суспільстві, їхня взаємозалежність зумовлюють комплексний географічний підхід, який передбачає, що окремі компоненти природи і виробництва є частиною єдиного цілого, або системи. Комплексний і системний підхід до вивчення географічних явищ і процесів дозволяє не тільки оцінити об'єкт в цілому, але й дати йому кількісну оцінку, змодельовати його графічно і картографічно. У зв'язку з цим можна виділити два основні напрямки розвитку системного підходу в географічних дослідженнях. Це розробка концепції географічних систем і дослідження, засновані на аналізі структурних особливостей і взаємозв'язків географічних об'єктів [17, с. 10-11].

Важливу роль у дослідженнях з цієї тематики відіграють експедиційні методи. Експедиції є однією з форм польових досліджень і передбачають маршрут подорожі через досліджувану територію. В історико-географічних дослідженнях цей метод модифікується і використовується при пошуку різних видів історичного матеріалу (архівів, архівів, документів тощо).

Таким чином, комплексність історико-географічного дослідження забезпечується застосуванням різних методів, зокрема філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових. Останні включають як географічні, так і історичні наукові методи.

1.2 Методичні особливості досліджень

Проблема української географічної історії є науково складною і багатогранною. Перша конференція з географічної історії України (1995 р.), що

відбулася в Тернополі, стала своєрідним організованим вступом до таких досліджень, початковим кроком у процесі каталогізації матеріалів, а також пошуком об'єктивного підходу до висвітлення процесу становлення географії з українським обличчям, її витоків, формування та розвитку Це був пошук процесу

Для того, щоб зрозуміти феномен української географічної історії, необхідно вирішити низку складних методологічних та методичних проблем. До них належать, насамперед, проблеми розуміння самого поняття географічної історії та самої географії як об'єкта історичного дослідження, визначення природи цього предмета, розуміння загальнонаукових і суто географічних парадигм різних історичних періодів та їхнього впливу на географічне мислення. Найгіршим і, мабуть, найбільш необ'єктивним тут є некритичне перенесення в минуле сучасних підходів і методів аналізу фактів та їх інтерпретації. Крім того, слід враховувати, що українська географія, як і українська наука та культура загалом, мала в минулому свої історичні особливості, водночас маючи багато спільного зі світовим розвитком цих суспільних атрибутів [16, с. 3-4].

Історія географії - це розгляд родоводу і витоків розвиненої науки з метою виявлення її джерел, переломних моментів, етапів і загального напрямку розвитку її визначальних рис. Кожна наука вивчає свою історію. І це само собою зрозуміло для розвиненої науки, сучасний стан якої є осмисленим накопиченням усіх минулих напрацювань, своєрідним синтезом різних епох. "В інших науках знання історії цих наук корисне, але в географії воно необхідне". У минулому географія була настільки тісно пов'язана з іншими науками (особливо з природничими та історичними), що географія, як жодна інша наука, зазнала величезних втрат з кінця 19 століття внаслідок інтенсивного відриву окремих наукових дисциплін від географії.

Для правильного розуміння історії географії важливо розуміти, які наукові погляди переважали в той чи інший період, акад. С. Рудницький конкретно наводить два типи світогляду: антропоцентризм і природоцентризм. У часи, коли антропоцентризм панував на всіх рівнях і етапах розвитку людства та його духовної культури, основним змістом понять "земля" і "країна" був "народ",

населення землі чи країни. В умовах антропоцентризму "земля" і "країна" були "частинами або творіннями природи; земля і все на землі належать до однієї природи і повинні розумітися природно".

Вивчаючи географічну історію України, важливо враховувати тип світогляду науки в кожний період. Зокрема, необхідно брати до уваги не лише географічно домінуючий світогляд людини, а й загальний світогляд: до 18 століття переважав сакральний світогляд, за невеликими винятками. Як наслідок, "вищі принципи" та "надприродні сили" відігравали важливу роль у поясненні географічних явищ, пов'язаних із земною поверхнею. Ще у 19 столітті видатний німецький географ Карл Ріттер сповідував принцип телеології, згідно з яким усі явища і процеси на земній поверхні мають визначену провидінням мету існування, або вищу місію. Вже у 17 столітті на зміну сакральному світогляду приходив світський світогляд. Світогляд сакрального витісняється світоглядом світським. У філософії, а згодом і в географії це проявилось в розвитку географічного і його різних форм (екологічний фундаменталізм, позитивізм тощо) та економічного детермінізму. При цьому закономірності просторової організації явищ і процесів на земній поверхні вже пояснюються природними або соціальними (як правило, "матеріальними") силами.

Наступні особливості її розвитку, які також відображають філософсько-когнітивну парадигму здобуття та інтерпретації наукового знання, не можуть бути проігноровані істориками географії. номотетизм (встановлення закономірностей) та дескриптивність ("описовість", фактографічність тощо). Проявом цього в географії є своєрідна боротьба між так званою загальною географією та регіональною географією. Прихильники першої стверджують, що лише виявлення "загальних закономірностей" є справжньою наукою. Прихильники описового (регіонального) підходу вважали, що "загальні закономірності" - це фікція, за якою не ховається нічого реального. А кожен регіон (район, зона, губернія тощо) є самобутнім явищем, яке треба описати якомога повніше. Насправді жоден український географ не був чистим номіналістом. Класичним дослідником, який відкинув загальну теорію, був професор Володимир Гелинович. Багато географів

поєднували номіналістичний та дескриптивний підходи (наприклад, професор Степан Рудницький, професор Валентин Садовський).

Є ще один аспект методології історичних досліджень в географії. Він стосується самого поняття географії. У широкому розумінні географія трактується як феномен людської культури. Це поглиблює сутність географії [15, с. 48-63].

Географія як форма культури характеризується трьома структурними підрозділами (рівнями): наука, суспільна свідомість (культура) і повсякденне життя. Кожен з них має свої історичні особливості.

Науковий рівень - це професійний рівень, внутрішньо структурований і виражений системою географічних ідей, концепцій, категорій, понять і теорій. Він характеризується існуванням географічних організацій, публікацій тощо. Про неї почали говорити наприкінці 19-го - на початку 20-го століть.

Рівень суспільної свідомості та культури (матеріальної і духовної) формується з того часу, коли суспільство усвідомило необхідність використання наукових географічних знань у своїй практичній діяльності (геоурбаністика, геоecologia, геопросторова організація суспільного життя тощо). Цей рівень може бути повною мірою реалізований лише в незалежній Україні.

Рівень повсякденного життя - це географічні знання широких верств населення та їхня геопросторова поведінка (наприклад, знання про природу, населення та господарство місця проживання, його околиць, регіонів, держав та сусідніх країн). Зрозуміло, що зміст цих рівнів змінюється з часом. Загалом зростає роль наукового рівня, який тісно пов'язаний з двома іншими рівнями через систему освіти і виховання. Історія географії, в тому числі й української географії, у своїй перспективі має "схопити" ці рівні в різні періоди розвитку людства [8, с. 53].

Вивчаючи українську географічну історію, необхідно враховувати деякі особливості, пов'язані з самою українською історією. Йдеться про такі особливості:

- 1) тривале існування українців як бездержавного народу;

2) часті розділи України між різними державами (переважно польською та російською):

а) Дослідження різних регіонів України проводилися переважно імперськими вченими з цих країн відповідно. Це ставить питання про те, чи варто включати ці дослідження до географічної історії України;

б) поділ України на східний (підросійський) і західний (переважно польський) регіони призвів до значної переорієнтації українських науковців на вивчення регіональних, а не загальноукраїнських проблем (і розвитку регіоналістської традиції в географії)

в) різноспрямований розвиток географії в цих регіонах України (наприклад, у Західній Україні в першій половині 20-го століття домінували суспільно-географічні тенденції, тоді як у Східній Україні домінували економічні, галузеві та статистичні тенденції);

3) входження України в різні геокультурні "кола" в різний час (за Є. Маланюком). Так, в елліністично-римський період (V ст. до н.е. - IV ст. н.е.) Україна, за невеликими винятками, входила до греко-римського (середземноморського геокультурного кола), а потім, з кінця XVIII ст. до початку XIX ст., - до західного кола. Після поділів Польщі (кінець 18 століття) вона поступово була втягнута в російсько-азіатську геокультурну сферу (за винятком Галичини, Закарпаття та Буковини). Зрозуміло, що культурні цінності та менталітет правлячих класів країн, які контролювали Україну, не могли не знайти відображення в українській науці, в тому числі і в географії;

4) багатовіковий колоніальний статус України та її маргінальне становище у складі відповідних держав зумовили певне відставання у розвитку української науки, в тому числі географічної. Наприклад, навіть організаційна форма географії - географічне товариство - з'явилася значно пізніше, ніж у Російській імперії, Польщі та Австрії.

Для вивчення географії України важливим є хронологічний поділ розвитку української географічної історії та української географії. Слід також брати до уваги хронологічний поділ географічної історії загалом. На жаль, досі немає

єдиної схеми поділу цього періоду (існують схеми І. Магидовича, О. Ісаченка, Ю. Саушкіна, П. Джеймса і Д. Мартіна, С. Рудницького та ін.). Наприклад, С. Рудницький (1926) поділяє розвиток географії як науки на два періоди: 1) старий період (до XVII ст.); 2) новий період (XVIII ст. і далі); О. Ісаченко (1971) виділяє сім періодів: 1) рабовласництва; 2) середньовіччя; 3) епоха великих географічних відкриттів і Новий (15 - кінець 17 ст.), 4) Новий час (кінець 18 - кінець 19 ст.), 5) Зародження сучасної географії (кінець 19 - початок 20 ст.), 6) Новітній період (1918 - 1945 рр.) і 7) Новітній період (з 1945 р.). Цей поділ на періоди є дуже непослідовним, оскільки підстави для поділу на періоди відрізняються [15, с. 95-97].

Британські вчені П. Джеймс і Д. Мартін у своїй книзі "Всі можливі світи: історія географічних ідей" (Нью-Йорк - Лондон, 1981) описують такі хронологічні поділи в історії географічної науки: 1) класичний період (від античної Греції до кінця 18 - початку 19 ст., тобто О. Гумбольдт і К. Ріттер); 2) новий період (від початку 19 ст. до 60-х років 20 ст.); 3) сучасний період (від 60-х років 20 ст. і далі); О. Шаблій також намагався виділити три періоди, але використовував інші часові рамки: 1) класичний період (від античності до кінця 17 століття); 2) новий період (від 18 століття до першої половини 19 століття); 3) сучасний період (від кінця 19 століття). Згідно з цією схемою, класичний період на ціле століття коротший за аналогічну класифікацію вищезгаданих британських вчених. Крім того, класичний період включає а) давньогрецький, б) арабський (IX-XV ст.) і в) період великих географічних відкриттів (кінець XV ст. - кінець XVII ст.), тоді як сучасний період включає а) період з 70-х років XIX ст. до Першої світової війни, б) міжвоєнний період і в) період після Другої світової війни і до сьогоднішнього дня. Такий поділ більш повно враховує внутрішню логіку розвитку самої географії [25, с. 182].

У праці професора Ярослава Дзюпанського "Географічна історія України" (Львів, 1997) подано такий періодичний поділ розвитку української історії: 1) найдавніші часи, 2) період Київської держави, 3) середні віки (до кінця XVIII ст.), 4) новий час і 5) новітній час. Ця перша спроба заслуговує на увагу, але назви періодів не є повними. Зокрема, другий період має бути складовою частиною

третього періоду, оскільки період Ківанської держави належить до середньовіччя. [7, с. 44].

При поділі історії вітчизняної географії на періоди дуже важливо простежити, як певні періоди в розвитку цієї географії співвідносяться з відповідними періодами в розвитку світової географії, європейської географії або географії сусідніх країн. В останньому випадку для географії України важливим є співвідношення з періодизацією географічної історії Польщі, Росії і особливо Німеччини, найбільш розвинених країн Європи і світу до Другої світової війни. Слід також враховувати, що українська географія знаходиться на периферії України (просторові чинники), а це означало, що дослідженням української території займалися географи з окупованих країн, а також те, що в самій українській географії часто спостерігався часовий лаг у розвитку тих чи інших географічних ідей.

Вивчення джерел і діячів географічної інформації має особливе значення для історії географії як науки. Джерела географічної інформації в історії української географії та історії української географії надзвичайно різноманітні. Їх можна поділити на кілька груп:

- 1) Спогади мандрівників (вчених, купців, дипломатів, релігійних діячів тощо).
- 2) Монографії про сусідні та далекі країни, в яких йдеться про особливості українського народу та країни;
- 3) українські літописи (Ківанський, Галицько-Волинський та ін.)
- 4) художні твори, які образно змальовують українську землю, населення, поселення тощо
- 5) статистичні праці економістів та демографів, пов'язані з регіональною економікою та економічною географією або регіональною демографією та географією населення;
- 6) праці істориків з історичної географії України

7) монографії з географії України, написані не географами, але на належному професійному рівні (наприклад, "Скіфія" Геродота або "Опис України" Гійома Боплана)

8) монографії з географії України та її окремих регіонів, написані географами, а також з проблем теорії географії, написані українськими антропогеографами;

9) різноманітні довідники (в тому числі статистичні), що містять фактичні дані, особливо статистичні, про землі України

10) карти і атласи України, інших країн і світу в цілому, написані українцями [29, с. 76].

Таким чином, особливість географічно-історичних досліджень проявляється у комплексності вивчення географічно-наукового світогляду певного періоду, окрім аналізу загальних тенденцій в умовах життя суспільства та в розвитку різних суміжних наук. Крім того, вивчення географічної історії України є відносно молодим дослідженням, необхідно враховувати особливості існування української держави на різних історичних етапах (зокрема, входження українських земель до складу інших держав), розвиток української географії у порівнянні з європейським та світовим рівнем певні особливості.

1.3 Місце історико-географічних досліджень в шкільній географії

Матеріали даного дослідження можуть бути використані як доповнення до таких шкільних курсів, як "Краєзнавство" та "Географія України".

Так, курс "Краєзнавство" для п'ятого класу - це краєзнавчий курс, який розвиває базові географічні знання та навички з фізичної, економічної та соціальної географії. Курс знайомить п'ятикласників з географічним положенням, природою, населенням, традиційними заняттями, сучасною промисловістю та особливостями екологічних проблем своєї місцевості (населеного пункту, району, області). Зміст освіти охоплює різні природничі та гуманітарні компоненти знань: географічні, історичні, культурологічні, фольклорні/етнографічні, екологічні та інші. Він допомагає досягти

різноманітного просторового бачення світу і може бути застосований до будь-якого локального масштабу. Для п'ятикласників локальний образ формує географічну панораму країни та світу.

Основою для пізнання власного краю є дослідження, вже проведені науковцями, зокрема Чернівецького університету. Інформація про результати експедицій використовується для представлення таких тем, як "що учні вивчатимуть у курсі", "географія рідного краю", "поверхня Землі", "вода і водні ресурси на суходолі", "господарська діяльність" тощо.

У 5 класі учні отримують елементарні знання про свою місцевість і починають систематично здобувати географічні знання. Деякі елементи географічних знань учні отримують на уроках природознавства в початковій школі. Географія рідного краю є перехідною ланкою між накопиченням інформації про навколишній світ насамперед у початковій природничій освіті та вивченням причин і сутності фізичних, природних і суспільних явищ у подальших географічних дослідженнях. Тому важлива роль предмета полягає у впровадженні нових методів дослідження, таких як ті, що розглядаються у цій статті.

Особлива роль географії земель корінних народів полягає в її великому світоглядному потенціалі. Проблемне навчання при вивченні природи і господарства рідного краю має ґрунтуватися на достовірній інформації, в тому числі й на тій, що представлена в цій роботі.

Структура і зміст програми з краєзнавства ґрунтуються на принципах безперервності і наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньо- і міжпредметних зв'язків, гуманізації, врахування вікових особливостей п'ятикласників та практичної спрямованості. Краєзнавство є основою для українознавчого, краєзнавчого, розвивального та особистісно орієнтованого освітніх підходів. Інтеграція географічної та історичної інформації, тобто розгляд просторово-часових вимірів, формує в учнів цілісне уявлення про рідний край.

Основними завданнями курсу є: формування уявлення про один з регіонів України як місце, де відбуваються різноманітні природні, суспільно-географічні та екологічні процеси; закладення основ географічної та екологічної культури учнів; розкриття географічних закономірностей місцевих і регіональних природних явищ; розширення наукового кругозору; спостереження, порівняння та аналіз, узагальнення, формулювання висновків, набуття географічних знань і вмінь, що сприяють інтелектуальному розвитку особистості [12].

Вивчення географії (Україна у світі: природа, населення) у восьмому класі має на меті сформувати науково-географічний образ України як частини світового співтовариства держав на основі комплексних досліджень. Курс допомагає учням усвідомити себе громадянами України, поглибити знання про природу і населення країни та регіону, виховати повагу до українського народу та його культури, відчутти себе справжніми патріотами своєї держави. Важливим принципом змісту курсу є "інтеграція", яка досягається шляхом поєднання фізичних, соціальних та географічних елементів у вивченні природного комплексу та населення України та її регіонів. Рекомендується використовувати дане дослідження при вивченні теми "Географічна інформація на території України". Вивчаючи цю тему, студенти повинні дізнатися про видатних вчених Чернівецького університету, таких як: К. Врба, В. Конрад, К. Бретеску, С. Ковалевський, М. Куниця та ін. [12].

Таким чином, історико-географічна інформація відіграє важливу роль у шкільній географії. Вивчення теми географічної історії дозволяє учням усвідомити важливість географічних досягнень та вшанувати працю видатних вчених, особливо з України. Краєзнавча інформація в цьому дослідженні слугує доповненням до курсу "Краєзнавство".

Висновки до першого розділу

Історія географії - наскрізна наукова дисципліна, це дисципліна, яка виникла з необхідності пошуку закономірностей розвитку географії та географічних поглядів у різні періоди розвитку суспільства. Історія географії є повноцінною наукою, з власними об'єктами і предметами дослідження, розробленою методологією та методологічними засадами. На противагу цьому, на думку багатьох науковців, історична географія є лише хронологічним елементом географії (природничої та суспільної географії).

Історія географії вивчає важливі географічні події, роль видатних вчених у розвитку географії та загальні тенденції формування наукових географічних шкіл.

Історія географії використовує філософські, загальнонаукові та специфічні науково-географічні методи. Основними принципами історії географії є системний підхід, єдність історико-географічного дослідження та принцип комплексності.

В ході нашого дослідження визначили методологічних і методичних проблем, які ускладнюють історико-географічні дослідження. По-перше, комплексність дослідження зумовлена поєднанням історичних та географічних методів. По-друге, упереджене перенесення сучасних підходів і методів та їх інтерпретацій на минулі періоди. По-третє, розвиток географії залежить від історичних умов та світоглядної парадигми того часу. По-четверте, необхідно враховувати особливості національної історії.

Вивчаючи історію географії в Україні, необхідно враховувати типи світоглядних засад науки в різні періоди. Крім того, наука в Україні тривалий час розвивалася в межах панівних держав.

Характерною особливістю історії географії є те, що вона розглядається не лише в часовому вимірі, а й на трьох структурних рівнях: наука, суспільна свідомість і повсякденне життя.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В АВСТРІЙСЬКИЙ ТА РУМУНСЬКИЙ ПЕРІОДИ

2.1 Географічні ідеї та освітні напрями в австрійський період

Чернівецький університет від початку свого заснування мав різноманітний спектр спеціалізацій: у 1875 році було створено три факультети: богословський, філософський та юридичний (Додаток А). Дослідження умов формування наукової думки вченими на момент заснування університету може пролити світло на тенденції подальшого розвитку та зв'язки з іншими науковими школами Австрійської імперії.

Через брак кваліфікованих викладачів викладання природничих дисциплін було організовано у 1876 році, на другий рік заснування Чернівецького університету (Додаток Г). Науковці, які приїхали до буковинської альма-матер, були переважно молодими доцентами та викладачами професійних шкіл. У Чернівцях вони мали перспективу вирости у фахівців. Навіть відомі австрійські науковці не відмовлялися навчатися чи викладати в університетах краю [37, с. 50]. Кількість студентів у Чернівецькому університеті була найменшою серед усіх університетів Австро-Угорщини (Додаток Д).

З метою поглиблення знань студентів, підготовки їх до практичної діяльності та залучення до науково-дослідницької роботи на факультеті було організовано юридичний семінар та державний науково-дослідницький семінар. Тривалий час державним науковим семінаром керував Ф. Кляйнвехтер. Семінари поділялися на секції. Державні наукові семінари включали народне господарство, державне право і управління та статистику [4, с. 38-39] Навчання в кожній з трьох наукових груп завершувалося державними іспитами. Річних чи семестрових іспитів не було, а у 1850 р. у чотирьох австрійських університетах іспити були скасовані.

При заснуванні Чернівецького університету в 1875 році для підтримки викладацької та дослідницької діяльності були створені кафедри ботаніки, зоології, мінералогії та фізики. Природничий музей Чернівецького державного

університету імені Юрія Федьковича був створений на базі Зоологічного, геологічного та географічного музеїв, одного з найстаріших університетських музеїв в Україні.

У 1876 році на філософському факультеті були створені кафедри теоретичної фізики, експериментальної фізики, мінералогії, хімії, ботаніки та зоології. Наприкінці століття були створені кафедри геології, астрофізики, фармакології та ще одна кафедра математики. На створення Інституту мінералогії було виділено досить велику суму грошей - 4 000 флоринів (Додаток Б). Першим директором інституту став чеський мінералог Карл Врба [64, с. 5]. Науковці Чернівецького університету брали участь у роботі Рейхстагу та конференціях. Зокрема, у Державному архіві Чернівецької області зберігається постанова про відрядження викладачів на конгрес, що проходив у Франкфурті [33, арк. 2] (Додаток В).

У 1886-1887 рр. професор політичної економії Фрідріх Кляйнвехтер розпочав читання лекцій з економічної історії та світової торгівлі на юридичному факультеті, а професор права і статистики Юліус Платтер запровадив лекції та семінари зі статистики (Додаток Г).

У 1880 р. професор географії О. Зупан запровадив дисциплінарні географічні курси з геоморфології, кліматології, фізичної географії, орографії, етнографії та океанографії, а також регіональні курси з географії Європи, Дунайських країн, Африки та Азії [38, с. 30].

Курси на географічному факультеті читалися з перервами. Зокрема, у 1886-1887 рр. курси географії не проводилися, а наступного року доктор філософії і професор географії Фердинанд Ленквар читав курси з початків географії, гляціології та географії Азії; у 1888-1889 рр. під його керівництвом були створені класи географії на математичному відділенні та в Інституті природознавства. Цей кабінет був відкритий і з 1907 по 1908 рік став головним центром викладання географічного циклу. Цикл включав такі природничі дисципліни: загальну географію, картографію, вулканологію, математичну географію, океанографію, гляціологію, метеорологію, кліматологію і топографію. Курси регіональної

географії включали географію Австрії та її регіонів, Центральної Європи, Північної Америки, Африки, Скандинавії та Центральної Азії [20].

Наприкінці 19 століття викладалися курси етнографії та регіональної географії. Курси економічної географії включали економічну історію, демографію та статистику, тобто європейську економічну географію [48, с. 33].

Професори Ф. Ріттер фон Юрашек, доктор філософії та права, Вінсент Ян, доктор права, та Й. Ріттер фон Рошманн-Гірбург, доктор права, розробляли та викладали лекційні курси, семінари, практичні заняття та проводили наукові дослідження у цих галузях, серед інших. [10, с. 74-76].

Економіку та географію викладали на юридичному та політологічному факультетах. Курси включали теорію статистики, економічну історію, економічну організацію, статистику населення та регіональні курси з австрійської та європейської економічної географії (статистики). Ці лекції, семінари та практичні заняття читали професор Франц фон Юрашек (доктор філософії і права, професор статистики і права), професор Ф. Кляйнвехтер (доктор права, професор статистики), професор Вінсент Йорм (доктор права, професор статистики), професор Ернст Мішлер (1888- 1889), який керував семінаром з економічних відносин на Буковині, тобто з економічної географії краю. Ще у 1878 році професор статистики Й. Платтер опублікував у Єні "Soziale studien in der Bukowina 1-te Reihe" ("Соціальні дослідження на Буковині"). Ця праця стала одним з перших економіко-географічних нарисів Буковини [4, с. 15].

Напрямок геологічних досліджень було розширено у 1910 р. зі створенням Інституту геології та палеонтології, який очолив професор К.А. Пенек . Окрім загальної геології, в інституті читалися курси палеонтології.

У 1907 році була створена географічна лабораторія під керівництвом професора Фердинанда Лера фон Ренквера. У той же час відомий вчений, доктор філософії та професор географії Август фон Бемерсгайм очолив кафедру географії, а незабаром став завідувачем цієї лабораторії. Його наукова діяльність була відзначена науковою спільнотою численними нагородами, О. Бемерсгайм був обраний членом Німецької академії природничих наук, а також членом-

кореспондентом Національного геологічного інституту у Відні та Единбурзького геологічного товариства [19, с. 7].

У травні 1907 р. декан філософського факультету, доктор філософії, професор математичної фізики Михайло Радакович і декан експериментальної фізики, професор Йозеф Гейтлер фон Армінген провели перше засідання Німецької академії природничих наук. Пропозиція була схвалена на засіданні факультету 5 грудня 1907 року, де, серед іншого, зазначалося, що кафедра сприятиме підготовці викладачів природничих дисциплін у гімназіях та університетах. 9 квітня 1909 року австрійський міністр віросповідань та освіти схвалив створення метеорологічної обсерваторії на філософському факультеті Чернівецького університету.

Метеорологічні спостереження охоплювали температуру і вологість, барометричний тиск, опади, хмарність, характеристики вітру та природні явища у трьох часових інтервалах. Віктор Конрад (34), директор обсерваторії Центрального інституту метеорології та геології у Відні та приват-доцент Віденського університету, був запрошений очолити нову кафедру астрофізики. 1 жовтня 1910 року його призначили керівником метеорологічної обсерваторії. Професор Віктор Конрад, який здобув значний досвід викладацької, наукової та організаційної роботи у Відні, запровадив у Чернівецькому університеті нові лекційні курси з геофізики, сейсмології, методів дослідження, загальної кліматології та прогнозування погоди. Найвідомішими з його спеціальних лекцій були "Фізика Землі" та "Закони астрономії" [4, с.15 - 16].

Новим елементом географічного циклу університету стала метеорологічна обсерваторія, яка була відкрита у 1909 році на базі метеорологічної обсерваторії, що існувала з 1865 року. У 1911 році метеорологічна обсерваторія увійшла до складу новоствореного Інституту астрофізики і отримала назву Інститут астрофізики і метеорологічної обсерваторії. Завідувачем відділу став доктор Віктор Конрад, який був обраний кореспондентом Центрального агентства з метеорології та геодинаміки у Відні. Він організував курси загальної кліматології, прогнозування погоди, сейсмології, геофізики та методів дослідження. 1908 року

була створена сейсмологічна обсерваторія, яка стала частиною національної мережі сейсмологічних станцій Австро-Угорщини.

У перші роки існування Чернівецького університету статистичні дослідження, які на той час охоплювали також економіко-географічні питання, не мали систематичного характеру в окремих галузях (географія людини, комерційна географія, загальна географія) або в окремих регіонах (особливо в Австро-Угорщині, придунайських країнах, частково Буковині та Галичині) [6 с. 47-55].

Таким чином, географія в Чернівецькому університеті розпочала свій розвиток у 1876 році. Серед основних напрямів географічних досліджень вчених університету були геологія (К. Врба, Ф. Бек, Р. Шаріцер, М. Старк, К. Пенекке), фізична географія (Ф. Ленквер, О. Зупан, О. Ленц, В. Конрад), економічна географія (Й. Платтер, Ф. Кляйнвахтер, Ф. Юрашек). Серед визначних подій у розвитку географії в університеті варто відзначити відкриття мінералогічної лабораторії у 1876 році, географічної лабораторії у 1907 році, сейсмологічної обсерваторії у 1908 році та метеорологічної обсерваторії у 1909 році. Тому австрійський період університету бажано позиціонувати як період, багатий на наукові досягнення та видатні краєзнавчі праці.

2.2 Видатні науковці-фундатори географічної думки Чернівецького університету в австрійський період

З моменту свого заснування університет приваблював молодих і досвідчених науковців та надавав їм можливості для досліджень і кар'єрного зростання; за понад 40 років австрійської університетської історії тут проводили свої дослідження багато видатних науковців. Ми систематизували інформацію про найвидатніших науковців австрійського періоду в Чернівецькому університеті та зібрали її в таблиці нижче.

Таблиця 1

**Видатні вчені-фундатори географічної думки
в Чернівецькому університеті**

Науковці	Університет, в якому здобули вищу освіту	Рік прибуття до Чернівці в	Період часу проведені у Чернівцях	Університет, після Чернівців	Провідні напрями наукових досліджень
Карл Врба	Працький у-т	1876	5 років	Працький у-т	географія корисних копалин, мінералогія
Аллоїс Гандль	Віденський у-т	1876	30 років	у відставці	Метеорологія
Фрідріх Бек	Віденський у-т	1882	8 років	Працький у-т	кристалографія, оптика мінералів
Оскар Гайнріх Ленц	Лейпцизький у-т	1885	3 роки	Віденський у-т	геологічна будова Африки
Рудольф Шаріцер	Віденський у-т	1891	18 років	Грацький у-т	оптика і генезис мінералів
Оскар Гайнріх Ленц	Лейпцизький у-т	1885	3 роки	Віденський у-т	геологічна будова Африки
Віктор Кондрад	Віденський у-т	1910	8 років	Віденський у-т	сейсмологія, метеорологія, геофізика
Міхаел Штарк	Віденський у-т	1911	4 роки	Працький	Мінералогія
Віктор Кондрад	Віденський у-т	1910	8 років	Віденський у-т	сейсмологія, метеорологія, геофізика

У 1876-1877 роках на кафедрі математики філософського факультету було створено мінералогічну лабораторію, яку очолив професор мінералогії Карл Врба. Карл Врба народився 10 листопада 1845 року в Куратові (Чехія). Навчався у гімназії в рідному місті; з 1864 по 1872 рік навчався у Працькому університеті; у 1872 році отримав ступінь доктора філософії, а в 1874 році був призначений доцентом кафедри петрології; викладав мінералогію з 1868 по 1876 рік; 23 липня

1876 року Карл Врба був призначений запрошеним професором Чернівецького університету. Чернівецького університету на посаду запрошеного професора. Очолював мінералогічну лабораторію в університеті. Розробив курси з фізичних властивостей мінералів та фізичної географії мінералів. На базі лабораторії проводилися семінари з мінералогії, практичні заняття з дослідження кристалів та петрологічні екскурсії. У наступні роки були введені курси фізичної кристалографії, петрології та мінералогії, нові майстерні та лабораторії. Тут також працювали мінералог Фрідріх Бек, геолог Карл-Альфонс Пенек, географ Олександр Зупан та етнолог Оскар Ленц [50, с. 150-151].

У 1881 році він отримав пропозицію викладати у Празькому університеті. Під час перебування в альма-матер у Чехії він став членом Чеського наукового товариства. Його наукова робота була присвячена переважно опису мінералів. Він організував мінералогічний відділ Національного чеського музею в Празі [59, с. 157-158].

Наступником Врби у мінералогічному відділі став Фрідріх Бек. Фрідріх Йоганн Карл Бек (1855 - 1931). Після закінчення комерційної школи та гімназії він вступив на факультет природничих наук Віденського університету в 1874 році. Вплив австрійських геологів Густава Чермака, Людвіга та Зуека сформував його науковий світогляд; після закінчення навчання у 1878 році Бек став асистентом професора геології в Інституті мінералогії та петрології Віденського університету. У 1882 році його призначили професором Чернівецького університету. Там він пропрацював вісім років, а з 1882 по 1890 рік був директором Інституту мінералогії (Інституту). У цей час його дослідження були присвячені кристалографії; з 1890 року він викладав у Празькому університеті. Був редактором періодичного видання з мінералогії та петрології професора Густава Чермака [48, с. 59].

Фрідріх Бек був автором методу визначення мінералів на основі їхніх оптичних властивостей: у 1892 році вчений описав контактну лінію між двома мінералами з різними показниками заломлення, яку назвали на його честь лінією Бека; у 1899 році він очолив кафедру мінералогії Віденського університету. Після

переходу до Віденського університету став членом Австрійського наукового товариства. Вчений брав участь у Міжнародному геологічному конгресі, для якого підготував доповідь про склад і текстуру кристалічних сланців. Ця доповідь була доповнена і опублікована в 1913 році. Ця доповідь містила вичерпну теорію метаморфічних гірських порід. Подальша робота Фрідріха Бека відіграла важливу роль у розумінні процесів, що відбуваються в давніх гірських поясах: з 1921 по 1927 рік вчений був ректором Віденського університету [50, с. 146].

З 1891 по 1910 рр. мінералогічну лабораторію очолював відомий вчений, доктор філософії та професор мінералогії Рудольф Шаліцер; у 1891 р. Шаліцер був призначений тимчасовим професором Чернівецького університету (з 1894 р. - ординарний професор); з 1896 по 1897 рр. - завідувач кафедри філософії; з 1902 по 1903 рік Рудольф Шаліцер очолював Інститут мінералогії. Вивчав походження сульфатів у Чернівецькому університеті. Запровадив нові курси та семінари з мінералогії, оптики, поширення мінералів, гірських порід і мінералів та їх використання. Наукова та організаторська діяльність Р. Шаліцера була відзначена численними урядовими та науковими нагородами. Він був обраний членом Мінералогічного товариства Відня, співробітником Товариства сприяння дослідженню східного природознавства у Відні та членом Німецької академії природознавства. 1909 року Шаліцер став професором Грацького університету. Вчений вивчав кристалографію, фізику кристалів, хімію, мінералоутворення та парагенез, писав підручники з мінералогії та геології для практичних шкіл.

У 1910 році інститут очолив доктор Міхаель Штарк (приват-доцент, згодом професор мінералогії та петрології), який приділяв значну увагу науковим дослідженням у галузі мінералогії. Упродовж кількох років кожного семестру проводилися семінари та читалися наукові доповіді [42, с. 48].

Курс географії був започаткований у 1877-1878 рр. професором фізики та доктором філософії Алоїсом Гендлем. Більшу частину свого понад 30-річного наукового життя вчений провів у Чернівецькому університеті, з моменту його заснування і до виходу на пенсію у 1906 р. З 1876 р. він був професором і провідним науковцем Чернівецького університету. Тут він заснував і очолив

кафедру експериментальної фізики. Його наукові дослідження в цей період включали фізику кристалів, молекулярну теорію, оптику, метеорологію, барометрію, гідроденситометрію, а також дослідження з поглинання світла, питомого опору рідин і сприйняття кольору у тварин [40, с. 22].

Фізичні методи він використовував для вивчення атмосферних процесів. Тому від початку навчання в університеті він тісно співпрацював з Річардом Прібрамом, відомим професором хімії. Вчені спільно досліджували в'язкість низки органічних сполук і публікували свої результати не лише в наукових журналах Австрійської академії наук, а й у першому в світі науковому журналі в галузі фізичної хімії, заснованому в 1887 році лауреатом Нобелівської премії з хімії Вільгельмом Освальдом [31, с. 77-78].

Відомий географ Олександр Зупан народився 3 березня 1847 року в містечку Ініген на півдні Австро-Угорської імперії. Навчався в університетах Граца, Відня, Лейпцига та Галле; з 1877 року працював учителем гімназії та приват-доцентом у Чернівцях; з 1880 року О. Зупан - професор географії Чернівецького університету; у 1884 році на основі прочитаних книг опублікував новітні дослідження та висновки в галузі наук про Землю Він опублікував підручник "Grundzüge der physischen Erdkunde" ("Основи фізичної географії"), до якого увійшли результати його роботи. Ця праця була перекладена багатьма європейськими мовами, зокрема російською у 1899 та 1914 роках за редакцією та доповненнями Д. Анучина [55, с. 12].

Цей учений заснував у Чернівецькому університеті кафедри фізичної географії, географії, геоморфології, кліматології, океанографії, етнографії та регіональні курси географії Європи, Дунайських країн, Азії, Африки та Північної Америки; О. Зупан уклав підручники з географії для шкіл Австрійської імперії, а з 1874 по У період з 1874 по 1904 рр. він був перевиданий 11 разів. За час роботи в Чернівецькому університеті професор видав "Архів економічної географії", т. I. Північна Америка [59, с. 201].

Почесний член географічних товариств Мюнхена, Відня, Амстердама, Гамбурга, Рима і Лондона, Товариства природи Леопольдіна в Німеччині,

Товариства друзів природи в Москві, географічних товариств Санкт-Петербурга, Парижа і Лейпцига був О.Зупан з 1884 по 1909 рік жив у Готі, де був редактором географічного журналу " Petermanns Geographische Mittheilungen", де працював редактором; 1909-1916 рр. - професор Вроцлавського університету.

У 1885 році д-р Оскар Генріх Ленц, відомий мандрівник і дослідник Африки, був призначений штатним професором географії Чернівецького університету; у 1870 році він здобув ступінь доктора мінералогії та геології в Лейпцизькому університеті; у 1879-1880 роках О. Ленц очолював Сахарську експедицію Німецько-африканського товариства в Берліні, маршрут якої пролягав від Марокко до Сенегалу. Метою цієї експедиції було геологічне дослідження Сахари; у 1882 році він створив геологічну карту Африки (Додаток Е); з 1885 по 1887 рік очолював експедицію від витoku річки Конго на заході до витoku річки Замбезі на сході з метою аналізу економічної торговельної ситуації та розмежувальної лінії між річками Конго і Ніл. Метою було нанесення на карту вододілу між річками Конго і Ніл. У 1885 році О. Ленц також очолив експедицію вгору по Ньянві, щоб досягти Східної Африки через Танганьїку, Ньясу, річки Сіра і Замбезі. Його видатні досягнення були відзначені численними нагородами. Він був кавалером ордена австрійського імператора Франца-Йосифа, Великої золотої медалі географічних товариств Парижа, Марселя та Берліна, почесним членом географічних товариств Відня, Будапешта, Лейпцига, Мюнхена, Мадрида, Каїра та ін. [21, с. 45].

Поряд з природничою географією в Чернівецькому університеті започатковується й економічна географія: у 1876-1877 рр. професор політичної економії та державознавства юридичного факультету Фрідріх Кляйнвехтер розпочинає читати лекції з економічної історії та світової торгівлі, економічної організації, демографії, регіональної статистики Австрії, Європи тощо (Фрідріх Кляйнвехтер Почав читати лекції з економічної географії; основними науковими інтересами Ф. Кляйнвехтера були закономірності промислового виробництва, порівняння економічних систем, національна економіка як наука та її місце серед інших дисциплін У 1883 р. він зробив своє перше наукове дослідження про

картелі (1882-1883 рр.), У 1893-1894 рр. Ф. Кляйнвехтер двічі обирався ректором Чернівецького університету [41, с.36].

У 1875-1879 рр. на кафедрі статистики Чернівецького університету працював екстраординарний професор Юліус Платтер. Вже в Єні у 1878 р. він опублікував брошуру "Soziale Studien in der Bukowina 1-te Reihe" ("Соціальні дослідження в Буковині"), в якій на основі документів та обстежень Торгово-промислової палати і Державної ради Буковини проаналізував соціально-економічний та культурний розвиток краю. Й. Платтер проаналізував той факт, що австро-угорський уряд мав на Буковині найменше шкіл порівняно з рештою країни; він відомий завдяки дискусії з К. Марксом у 1888 р. [35, с. 84-85].

Одним із найвидатніших учених початку 20 століття був геофізик, сейсмолог і метеоролог професор Віктор Конрад. Він був першим керівником австрійської сейсмологічної служби. Двічі пережив трагедію еміграції через політичні потрясіння в Європі після Першої світової війни та напередодні Другої світової війни, працюючи у Відні, Чернівцях, Пенсильванії, Нью-Йорку, Чикаго, Каліфорнійському та Гарвардському університетах. Ім'я Віктора Конрада увічнила потужна підземна обсерваторія, яку він збудував під Віднем.

Конрад закінчив Віденський університет, де навчався під керівництвом відомого австрійського фізика Франца Екснера, а з 1901 року працював асистентом у Центральному бюро метеорології та геомагнетизму. У 1910 році його запросили до Чернівецького університету. Тут його призначили завідувачем новоствореної кафедри астрофізики. Здобувши значний досвід викладацької, дослідницької та організаційної роботи у Відні, професор Конрад запровадив у Чернівецькому університеті нові курси з геофізики, сейсмології, методів дослідження, загальної кліматології та прогнозування погоди. Найвідоміші його спецкурси - "Геофізика" та "Закони астрономії". Одним з основних напрямків досліджень вченого було вивчення метеорологічних особливостей буковинського регіону [24, с.].

Конрад став одним із всесвітньо відомих фахівців з метеорології та сейсмічних досліджень: на початку 1911-1912 навчального року при кафедрі

астрофізики було створено метеорологічну обсерваторію; після 1913 року метеорологічній обсерваторії в Чернівцях підпорядковувалися чотири метеорологічні станції Буковинської другої метеорологічної станції (Путна, Солка, Качка і Дорна Ватра) були підпорядковані їй. Всі станції були частиною потужної метеорологічної мережі Австро-Угорської імперії. Після того, як у 1919 році університет став румунським, В. Конрад повернувся до Відня, спочатку працював у Віденському метеорологічному центрі, а згодом став професором Віденського університету. У 1936 році вийшов на пенсію, а в 1939 році - на пенсію в США. Емігрував до США і продовжив свої дослідження в Гарвардському університеті (до 1951 року). На честь цього видатного вченого названо площину Конрада - межу між базальтовим і гранітним шарами земної кори [32, с. 4-5].

Карл Пенеке народився в офіцерській родині в австрійському місті Грац. Після вивчення геології в місцевому університеті він продовжив навчання в аспірантурі та здобув докторський ступінь. Захистив докторську дисертацію з геології та палеонтології. Тривалий час працював приват-доцентом у Грацькому університеті: у 1901 році К. Пенеке отримав звання професора, а в 1909 році - доцента; у 1918 році став професором геології, стратиграфії та палеонтології Чернівецького університету.

Карл Пенеке вивчав моллюсків, що вимерли в третинному періоді, та коралові поліпи з девонського періоду. Як ентомолог, він став відомим завдяки своїм роботам про жуків-довгоносиків. Карл Пенеке описав багато нових видів комах. Один з відкритих ним видів довгоносиків він назвав *Otiorhynchus holmzaki* на честь буковинського ентомолога Костянтина Гольмзакі. Колекція жуків Пенеке зберігається в Зоологічному музеї Дрездена, Німеччина. Карлу Пенеке приписують щонайменше 18 праць з палеонтології та 46 із зоології [23, с. 38].

Таким чином, засновниками географії в Чернівецькому університеті були вчені з різних куточків Австрійської імперії: К. Врба, Ф. Бек, Р. Шаріцер, М. Старк, К. Пенекке, А. Гендль, О. Зупан, Й. Платтер, В. Конрад та інші.

Вагомий внесок у розвиток географічної освіти зробив О. Зупан, який створив кілька курсів географії та уклав підручники з фізичної географії. Серед

інших - відомий ентомолог К. Пенек, африканський мандрівник О. Ленц та всесвітньо відомий сейсмолог і метеоролог В. Конрад.

Різноманітність наукових досліджень вчених австрійського періоду свідчить про стрімкий розвиток географії в Чернівецькому університеті в той час.

2.3 Основні наукові напрями розвитку географічної освіти в румунський період

З передачею Буковини Королівській Румунській державі Фердинанд I видав 1 жовтня 1919 року указ про реорганізацію німецьких університетів і передачу їх румунським університетам.

Таким чином, 1918-1919 роки стали переломним моментом. Викладання в університетах було переведено з німецької мови на румунську, що викликало багато труднощів і проблем, головною з яких було незнання румунської мови викладачами та студентами [43, с. 21].

Серйозною проблемою став виїзд багатьох університетських професорів до Австрії, Німеччини та Франції на початку вересня 1919 року. Лише незначна частина австрійських професорів виявила бажання продовжити свою викладацьку та наукову діяльність в румунських університетах. Серед відомих вчених були, зокрема, економіст Фрідріх Кляйнвехтер та натураліст Карл-Альфонс Пенек. [47, с. 388].

У 1923 р. філософський відділ було поділено на філософсько-теологічний та природничий [36, арк. 2] (Додаток 3).

До складу природничого факультету входила кафедра географії, де читалися лекції з кристалографії, палеонтології, стратиграфії, мінералогії, петрології, загальної географії, етнографії та антропології. Інформація про найвидатніших вчених румунського періоду наведена в таблиці 2.

Таблиця 2

**Провідні науковці-географи та основні напрями їх наукових досліджень
в Чернівецькому університеті в 1918-1940 рр.**

№ п/п	Науковці	Провідні напрями досліджень	Основні публікації
11.	Константін Бретеску	Методологія географічної науки, загальне землезнавство, порівняльна геоморфологія	«Населення Чернівецького регіону», «Ворота в Чернівці», «Деякі водні басейни Буковини та Покуття»
22.	Константін Гормузакі	Біогеографія	«Метелики Буковини»
33.	Дамян Константін	економічна географія	«Аграрна реформа в Румунії»
44.	Євген Нікуліце-Воронка	географія сільського господарства	«Домашнє ремісництво на Буковині»
5.	Іон-Янку Ністор	соціально-економічна географія	«Молдавські претензії на Покуття», «Зовнішньоторгівельні зв'язки Молдови»

Кількість студентів визначалася наявністю лабораторій та аудиторій. Зокрема, у 1935-1936 навчальному році на географічному факультеті навчалося 80 студентів, з них 67 румунів, 6 українців, 3 поляки, 2 німці та 2 росіяни.

У 1938-1939 навчальному році основними географічними курсами були загальна географія, фізична та економічна географія світу і великих держав, картографія. Половина навчального часу відводилася на семінарські заняття, а з картографії практичні заняття майже у два з половиною рази перевищували лекційний час [53, арк. 31].

На географічному факультеті працювали висококваліфіковані фахівці, наукові здобутки яких привертали увагу світової географії. [28, с. 135].

Одним із найвідоміших науковців румунського періоду в Чернівецькому університеті був Костянтин Бретеску, професор загальної географії та географії людини, який очолював природничий факультет з 1930 по 1932 рік. Він був членом Румунської академії та членом редакційної колегії "Вісника Румунського географічного товариства".

У 1924 році Костянтин Бретеску переїхав до Чернівців і почав працювати на географічному факультеті Чернівецького університету. Тут він читав лекції з історії географії. Відданість професора своїй роботі продемонструвало його рішення поповнити бібліотеку необхідними матеріалами з географії. Під час перебування на посаді завідувача кафедри географії (1930-1932 рр.) професор створив етнографічні карти кількох регіонів країни, в тому числі Буковини. К. Бретеску проводив дослідження в галузі загального землезнавства, методології географічних наук та порівняльної геоморфології. До найважливіших праць вченого належать: "Населення Чернівецької області", яка розкриває особливості та регіональні відмінності населення буковинського краю. У праці "Двері до Чернівців" він досліджував масиви Цецино і Берда, їх геологічну історію та геоморфологічну будову, а у праці "Деякі басейни Буковини і Покуття" проаналізував особливості річкової мережі регіону та долини і тераси річки Черемош [45, с. 42-44].

Головною ідеєю багатогранної наукової діяльності К. Бретеску є розуміння географії як науки про ландшафт, що враховує тісну взаємодію різних сил природи і дає пояснення питань, пов'язаних з еволюцією та сучасним виглядом земної поверхні. Тому, на думку вчених, вивчення території необхідно починати з дослідження рельєфу, який є проявом взаємодії літосфери, атмосфери, гідросфери та біосфери [5, с. 24-25].

Основні наукові дослідження в галузі географії на той час стосувалися переважно геогеографії, демографії та мінералогії окремих районів Буковини. Важливе значення для організації наукових досліджень мало заснування Мінералогічного музею, який став одним з найбільших музеїв такого типу в Європі [56, с. 400]; у 1910 р. Костянтин Бретеску створив етнографічну карту Буковини (Додаток Ж).

Колекція зразків мінералів і гірських порід у музеї походить з усіх регіонів світу і включає багато унікальних зразків і самородків. Мінерали класифіковані за фізико-хімічними властивостями та кристалічними формами, а кожен вид мінералів представлений кількома типами в різних парагенетичних асоціаціях.

Серед унікальних експонатів - залізо з родовищ Північної Америки (Техас і Нью-Мексико) та Гренландії; срібло з Саксонії (Андресберг); вісмутове золото з Румунії (Трансільванія); самородна мідь з околиць озера Верхнє (Мічиган), Англії та Німеччини; самородний миш'як з Японії та Румунії пірит з різних родовищ Румунії, галеніт з Чехії, цинковий колчедан з Німеччини, США та Іспанії, аметист з Австрії, моріон зі Швейцарії, геліотроп з Бразилії, гіпс з Сицилії троянди тощо [18].

Видатний вчений Костянтин Гормузакі активно працював у галузі біогеографії: у 1931 році він отримав звання професора ентомології та біогеографії. Він вивчав фактори, що впливають на фауну як окремих видів, так і цілих регіонів. Після десяти років досліджень у цій галузі він опублікував монографію під назвою "Метелики Буковини". У цій монографії він дослідив велику кількість видів метеликів, їхню будову, час спарювання та територіальні особливості поширення. Цей видатний ентомолог першим створив фітогеографічну карту Буковини, Костянтин Миколайович Гормузакі першим звернув увагу науковців на існування єдиного еволюційного центру метеликів у Європі [14-15].

На факультеті було дві економічні кафедри: кафедра фінансів і статистики та кафедра політичного і народного господарства. Тут працював Костянтин Даміан, який у 1922 році захистив докторську дисертацію в Парижі, а в 1931 році став професором Чернівецького університету. Досліджував проблеми соціально-економічних відносин у Румунії (аграрна реформа, розвиток економічної кризи тощо) [51, с. 40].

На основі статистичних даних розробив економіко-географічні орієнтири, на основі яких виникли важливі теоретичні концепції економічної географії. Вивчення економіко-географічних характеристик висвітлено у працях К. Бретеску, І. Ністора, М. Ролле та А. Настасі. Важливою є також наукова розвідка А. Настасі, румуномовної дослідниці, яка присвячена економічним реформ та їх наслідкам [57, с. 5-6].

Географію промисловості та ремесел регіону вивчали А. Рішкану, Е. Воронка, М. Ролла та І. Тороціу. Вони детально описали майже всі промислові підприємства, що існували на той час, з точки зору їх спеціалізації, виробничих потужностей, кількості працівників та потужності обладнання, а в роботах Х. Хейне та А. Настасі підкреслено, що текстильна промисловість була однією з найрозвиненіших галузей на той час. У цих роботах також описано регіональні відмінності найпопулярніших видів ремесел, проаналізовано їх сучасний стан та перспективи розвитку. Заслужують на увагу праці, присвячені вивченню народних ремесел: "Колорологія румунів" (С. Мар'ян), "Домашні ремесла румунів. Минуле і сучасний стан" (Т. Памфіле), "Домашні ремесла на Буковині" (Е. Нікуліце-Воронка), "Вівчарство румунів на Буковині" (Д. Дан) [14, с. 114-118].

Одним із найвидатніших науковців міжвоєнного періоду був Іон Ян Ністор. Він закінчив філософський факультет Чернівецького університету в 1904 році, викладав у ліцеях Сучави (1904-1907) та Чернівців (1907-1908). Після навчання у Віденському, Бухарестському, Мюнхенському та Берлінському університетах (1908-1911) захистив дві академічні дисертації - докторську на тему "Територіальні претензії Молдови на Поділля" та "Зовнішньоторговельні зв'язки Молдови в 14-15 століттях", за які був нагороджений Румунською академією наук. У 1911 році став приват-доцентом історії Південно-Східної Європи у Віденському університеті, а з 1912 року (до 1940 року) - професором і завідувачем кафедри Чернівецького університету, викладаючи переважно історію Румунії та Буковини. Служив: 1920-1921, 1933-1940 рр. . У 1916 р. вчений створив етнографічну карту Буковини (Додаток І).

У міжвоєнний період у Чернівецькому університеті проводилися важливі дослідження сучасного стану та перспектив розвитку сільського господарства. Зокрема, питаннями сільського господарства займалися такі дослідники, як М. Ролле, Т. Попович, В. Марк, І. Ністор та А. Лішкану.

Значна увага дослідників у цей період була спрямована на вивчення шляхів сполучення в регіоні. Серед дослідників, які вивчали це питання, слід згадати І. Міклеску. Його праці зосереджувалися не лише на загальнорумунських

тенденціях розвитку інфраструктури, але й на регіональних відмінностях між Північною Буковиною та Бессарабією.

Популярності набули також колективні праці науковців. Серед них - Звіт Чернівецької торгово-промислової палати, укладений М. Роллом, М. Якованом, Т. Поповичем та В. Маркутою. Ця праця є комплексним економіко-географічним дослідженням буковинського регіону. Автор детально розглядає стан господарського комплексу, розвиток інфраструктури, систему внутрішніх і зовнішніх економічних зв'язків регіону, питання розвитку промисловості та сільського господарства.

Важливе місце в економіко-географічних дослідженнях румунського періоду в Чернівецькому університеті займало вивчення та опис природних ресурсів (корисних копалин, клімату, води, землі, тварин), що лежали в основі розвитку сільського господарства регіону. Серед авторів праць на цю тему - М. Штефуряк, К. Гурмузакі, О. Марку, С. Стелан, М. Стеллан та ін. [34, с. 61 - 63].

У міжвоєнний період існування університету соціально-демографічні орієнтації були малодослідженими. Вивчення кількісних показників зростання населення та його етнічного складу залишалося однією з найменш розроблених соціально-демографічних проблем того періоду.

У 1925 р., після адміністративної реформи, з шести повітів залишилося лише три: Чернівецький, Строчицький та Хотинський. Вивченню та порівнянню умов повітів присвячені праці румуномовних дослідників М. Флореску, І. Попеску, І. Ністора та Д. Дана. Вчені досліджували географічні особливості населення регіону відповідно до його адміністративно-територіального устрою. Перші відомості про чисельність населення краю у міжвоєнний період були отримані з даних перепису населення 1919 року. На основі даних перепису науковці Чернівецького університету опублікували низку географічних досліджень щодо чисельності населення, етнічного складу, статеві структури населення та міграційного стану (І. Тороціу, Р. Шлемко, К. Бретеску) [27, с. 70].

Регіональна національна проблематика в працях університетських дослідників румунського періоду характеризується одностороннім акцентуванням і зосередженням на Румунії.

Так, у міжвоєнний період 20 ст. географічний факультет університету випустив велику кількість випускників, які активно працювали в різних галузях румунської економіки, культури та освіти. Буковина займала важливе місце в дослідженнях науковців. Однак, порівняно з австрійським періодом, румунські університети вже не були науковими та культурними центрами багатоетнічної Буковини: коли Північна Буковина стала частиною України в 1940 році, більшість професорів університету або втекли до Румунії, або емігрували до Західної Європи.

Висновки до другого розділу

Географія в Чернівецькому університеті отримала поштовх до розвитку в 1876 році, наступного року після відкриття альма-матер. Того ж року було організовано мінералогічну лабораторію, яку очолив чеський мінералог Карл Врба. Його наступниками стали Ф. Бек, Р. Шаліцер і М. Старк.

У Чернівецькому університеті також працювали видатні вчені: К. Пенекке, А. Гандль, О. Зупан, Й. Платтер і В. Конрад. Карл Врба вивчав фізичні властивості мінералів. Фрідріх Бек є автором методу ідентифікації мінералів на основі оптичних властивостей. Рудольф Шаліцер вивчав походження сульфатів під час роботи в Чернівецькому університеті. Він запровадив нові курси та семінари з мінералогії, оптики, мінералів, гірських порід, родовищ корисних копалин та їх використання.

З ім'ям Алоїза Гандля пов'язаний початок викладання метеорології. Вагомий внесок у розвиток географічної освіти зробив Олександр Зупан, який створив кілька курсів географії та уклав підручники з фізичної географії. У Чернівецькому університеті також працювали ентомолог Карл Пенеке, африканіст Оскар Ленц, сейсмолог і метеоролог Віктор Конрад та економічний географ Фрідріх Кляйнвахтер.

Відкриття географічної лабораторії у 1907 році, сейсмологічної обсерваторії у 1908 році та метеорологічної обсерваторії у 1909 році стали важливими подіями у розвитку географічної думки в Чернівецькому університеті.

Перехід університету під контроль Румунії змінив хід географічної думки. Більшість німецькомовних вчених залишили університет, а в 1923 році відбулася знакова подія, коли філософський факультет був розділений на філософський та природничий факультети. До складу природничого факультету увійшла кафедра географії.

Видатними вченими того часу були К. Гольмчакі, К. Бретеску, І. Ністор та К. Даміан.

РОЗДІЛ 3. СТАН ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІВ РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

3.1 Головні аспекти розвитку наукових географічних напрямів у радянський період

У серпні 1940 року румунський університет було реорганізовано в Чернівецький національний університет з українською мовою викладання. Серед шести факультетів університету був геолого-географічний факультет. Хоча географія та геологія викладалися в Чернівецькому університеті з 70-х років 19 століття, геолого-географічний факультет з відділеннями геології та географії був організований лише в 1940 році.

Факультет і кафедру економічної географії очолив доцент Г.А. Ваньков. Продовжували працювати мінералогічний музей і сейсмологічна обсерваторія. Спеціальностями кафедри були геологія, розвідка корисних копалин та економічна географія.

Після звільнення Буковини від окупації 10 жовтня 1944 р. відновилися заняття на геолого-грунтознавчому та географічному факультетах.

Географічна ідея Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича народилася на основі значного природного потенціалу та високого інтелектуального рівня, зумовленого його географічним розташуванням поблизу західноєвропейських країн та високим культурно-освітнім рівнем регіону [20, с. 99].

Деканами факультету пізніше обиралися доценти, П.С. Курилов, К.І. Геренчук, С.І. Проходський, В.Г. Лебедев, О.І. Токмаков, М.В. Курилюк. На факультеті працювали кафедри фізичної географії, геоморфології і гідрології (з часом кафедри геоморфології, гідрології і кліматології), економічної географії.

Першоосновою в університеті був географічний відділ (секція), де заняття з палеонтології і стратиграфії, кристалографії, мінералогії, петрографії, загальної геології, загальної географії, антропології, етнографії. Починаючи з 1940-х років на факультеті сформувалася низка напрямків досліджень, зокрема: 1) створення фізико-географічної характеристики території Чернівецької області; 2) аналіз

природи, населення та господарства карпатських областей; 3) картографування окремих місцевостей Буковини; 4) топоніміка регіону [47, с. 181].

В 50-х роках ХХ ст. значна увага приділялася вивченню геології та корисних копалин Буковинських Карпат і Придністров'я, зокрема досліджувалася стратиграфія, тектоніка, петрографія, корисні копалини та ін., оскільки з 1944 р. Складовою частиною вузу був геолого-грунтознавчий та географічний, а пізніше, з 1950 р. - геологічний факультет, який проіснував до 1957 року. На початку заснування геологами та географами була зібрана величезна колекція гірських порід і мінералів, яка збереглася й до наших днів і виконує просвітницько-наукову роль у сучасних геолого-географічних дослідженнях факультету. Водночас створена ґрунтознавча лабораторія, що згодом стала базою розвитку лабораторії ландшафтознавства та геохімії ландшафту.

В 1945-1946 н.р. на геолого-грунтознавчому факультеті читали лекції 5 викладачів факультету, а навчалося тут 45 студентів (I та II курсу). Серед базових курсів були динамічна геологія, кристалографія, палеонтологія, географія ґрунтів. Читалися тут і загально географічні курси [28, арк.. 9].

У 1950 році геолого-грунтознавчий факультет було реорганізовано в геологічний. На цьому факультеті функціонували кафедри загальної геології, палеонтології, історичної геології та петрографії. До його складу також входили мінералогічний музей, мінерало-петрографічна лабораторія, палеонтологічний кабінет, майстерня для шліфування зразків мінералів і гірських порід. А в 1955 р. відкрито кафедру геологічної розвідки.

Геологічний факультет був укомплектований висококваліфікованими професорсько-викладацькими кадрами. Професор геології М. П. Каніболоцький у 1944 р. був призначений ректором університету, П.О. Кучинський (за фахом ґрунтознавець) – проректором з навчальної роботи. На факультеті працювали такі відомі вчені, як доктор геолого-мінералогічних наук, проф.. В. М. Робінсон – дослідник у галузі мінералогії, петрографії та корисних копалин регіонів Сибіру, доктор геолого-мінералогічних наук проф. С. С. Ковалевський – дослідник нафтових родовищ Апшеронського

півострова. Значне визнання отримали також праці проф. С. С. Круглова, Р. О. Вікторової та ін..

Із жовтня 1947 року стараннями кафедри історичної геології та палеонтології розпочав роботу кабінет палеонтології, оснащений необхідними колекціями, літературою та таблицями (створеними студентами - 40 таблиць).

До відання кафедри фізичної географії входила сейсмічна станція, що увійшла в сейсмічну мережу СРСР. Всі спостереження цієї станції відправлялися в геодезичний інститут АН СРСР.

У 1954 році факультетові надано право приймати до захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата геолого-мінералогічних наук.

Геологами Чернівецького університету багато уваги приділялося вивченню геології корисних копалин Буковинських Карпат та Придністров'я. Дослідження в галузі тектоніки, стратиграфії і загальної геології виконували П. М. Меркулов, П.Д. Букатчук, Д. К. Балицький, Г. Д. Досин; мінералогії, петрографії, корисних копалин – П.С. Самодуров, В. М. Морозов, Г.Н. Бровков, В.А. Бойко, В. П. Курочка, Д.І. Руді, В. С. Романовський; біостратиграфії – Р.Ю. Абрукіна, В. Е. Лівенталь, І.А. Москаленко [8, с. 145].

Геологічний факультет займався підготовкою фахівців з геохімії, розвідки корисних копалин, геологічного знімання. Практика студентів проводилася в геолого-розвідувальних експедиціях і науково-дослідних установах на території України, Молдови, Середньої Азії, Сибіру, Уралу, Далекого Сходу.

У 1957 р. факультет припинив свою діяльність. Студенти-старшокурсники були переведені на геологічний факультет Львівського університету, а студенти молодших курсів – на географічний та інші факультети Чернівецького університету [47, с. 183].

Основна частина зібраного польового матеріалу опрацьовувалась в лабораторіях географічного факультету, що слугувало основою для видання низки збірників, таких як "Матеріали комплексної експедиції по вивченню природних

умов і ресурсів Українських Карпат і Прикарпаття", "Наукові записки Чернівецького університету (секція геологічних та географічних наук)", "Наукові щорічники" тощо.

До досліджень, які виконували кафедри на замовлення виробничих організацій і підприємств, залучалися також студенти, що брали участь у вивченні несприятливих природних процесів у Карпатах, ґрунтів західних і південних регіонів України, сільськогосподарського виробництва.

Тривалий час видавалися матеріали щорічних наукових сесій університету з окремим випуском "Вісті Чернівецького відділу Українського географічного товариства". Викладачі й працівники факультету брали участь у підготовці важливих всеукраїнських видань ("Історія міст і сіл Української РСР", том "Чернівецька область", "Географічна енциклопедія України").

Наприкінці 50-х років з ініціативи кафедри економічної географії відбулася перша міжвузівська нарада-конференція з вивчення перспектив розвитку продуктивних сил Чернівецької, Івано-Франківської, Дрогобицької і Закарпатської областей і методики економіко-географічних досліджень господарства. В цей же час проведено міжвузівську конференцію, присвячену питанням кліматичних і водних ресурсів Українських Карпат [22, арк. 32].

У 1956 р. на факультеті організовано ґрунтознавчу лабораторію, що з часом стала базою становлення лабораторії ландшафтознавства та геохімії ландшафту. У 1962 р. розпочала роботу науково-дослідна лабораторія економічної оцінки природних ресурсів Карпат і Прикарпаття, до складу якої увійшли відділи водних, ґрунтових ресурсів, розміщення продуктивних сил. Геологічний музей перевели на географічний факультет. Було засновано лабораторії гідрологічного моделювання, картографування. Кафедра геоморфології та лабораторія спорово-пилкового аналізу припинили свою роботу у 1954 р.

У 1960-х роках основними дослідженнями були: 1) раціональне використання сировинних ресурсів; 2) формування та розвиток промислового комплексу Карпатського регіону та території Чернівецької області; 3) розвиток

економіки та культури Буковини; 4) аеросиноптичні умови весняних приморозків і боротьба з ними; 5) прикладні питання кліматології; 6) коливання стоку і водний баланс гірських річок; 7) водні ресурси та руслові процеси. Такий широкий загал пошуків базувався на тривалих лабораторних дослідженнях та відкритті ряду госпдоговірних робіт еколого-природничого та водно-кліматичного спрямування [39, с. 106].

Вивчення природних умов і ресурсів Карпатських областей України й Поділля на тривалий час стало основним напрямком наукових досліджень кафедри гідрології і кліматології, кафедри фізичної географії та кафедри економічної географії. У складі кафедр функціонували навчальні та науково-дослідні лабораторії, що займалися даною проблематикою. Не зменшувалася також увага до вивчення економіко-географічних проблем найважливіших галузей господарства й окремих виробництв, питань територіальної організації сільського господарства та промисловості, транспорту, населення й поселень. Заслужують на увагу фундаментальні дослідження географії хімічної, лісової та легкої промисловості.

На географічному факультеті проводилися дослідження й картування комплексів і типів рельєфу, ґрунтів, ландшафтів території Українських Карпат, Прикарпаття і Поділля. Вивчалися несприятливі природні процеси (зсуви, ерозія, селі), умови їх виникнення й розвитку, розроблялися рекомендації щодо заходів щодо їх запобігання. В 1982 році була організована проблемна науково-дослідна лабораторія комплексного природокористування й охорони природних ресурсів Карпат і Прикарпаття. Ця подія стала поштовхом до розширення тематики наукових пошуків. Основними напрямками роботи лабораторії були дослідження стану рівноваги в екосистемах Карпат і Прикарпаття, розробка довгострокових програм розвитку територіально-виробничих комплексів.

Підготовка фахівців на факультеті велася на денній і заочній формах навчання, упродовж кількох років була й вечірня форма. Студенти слухали галузеві й регіональні географічні курси, цикли нормативних курсів із

землезнавства, гідролого-кліматичних, топографо-картографічних, ґрунтово-біогеографічних, геолого-геоморфологічних, економіко-географічних дисциплін [49, с. 198].

Кожного літа студенти проходили виробничі та навчальні практики з топографії, гідрології, кліматології, геології, ґрунтознавства, біогеографії, ландшафтознавства, економічної географії в межах Чернівецької області. Міжзональна географічна практика проходила на Кавказі та Закавказзі, Кольському півострові та Карелії, західноукраїнському меридіані. Окрім цього студенти брали участь у комплексних експедиціях на території Карпатського та Подільського регіонів України, відрядження в планові та статистичні організації областей, установи гідрометеослужби та охорони природи. Педагогічну практику вони проходили у школах міста і районах Чернівецької області.

Підсумувавши вищесказане, можна виділити наступні характерні риси розвитку географії та геології в ЧДУ в повоєнний період: активізація вивчення природних умов та ресурсів (особливо мінеральних та водних); орієнтація досліджень на практичні запити господарства; багатогранність наукових напрямів; залучення студентів до науково-пошукової роботи; організація комплексних експедицій з вивчення природи і господарства нашого краю.

3.2 Напрями роботи кафедр геологічного та географічного спрямування Чернівецького університету

У 1944 році поновилося діяльність географічного та геологічного факультетів. Діяльність працівників факультетів в 1944 – 1945 н. р. була направлена на організацію навчального процесу, обладнання метеостанцій, створення студентського наукового гуртка. В 1945 р. було організовано окремий геологічний факультет. Наукова робота кафедр геологічного та географічного факультетів подана нами у схемі 1.

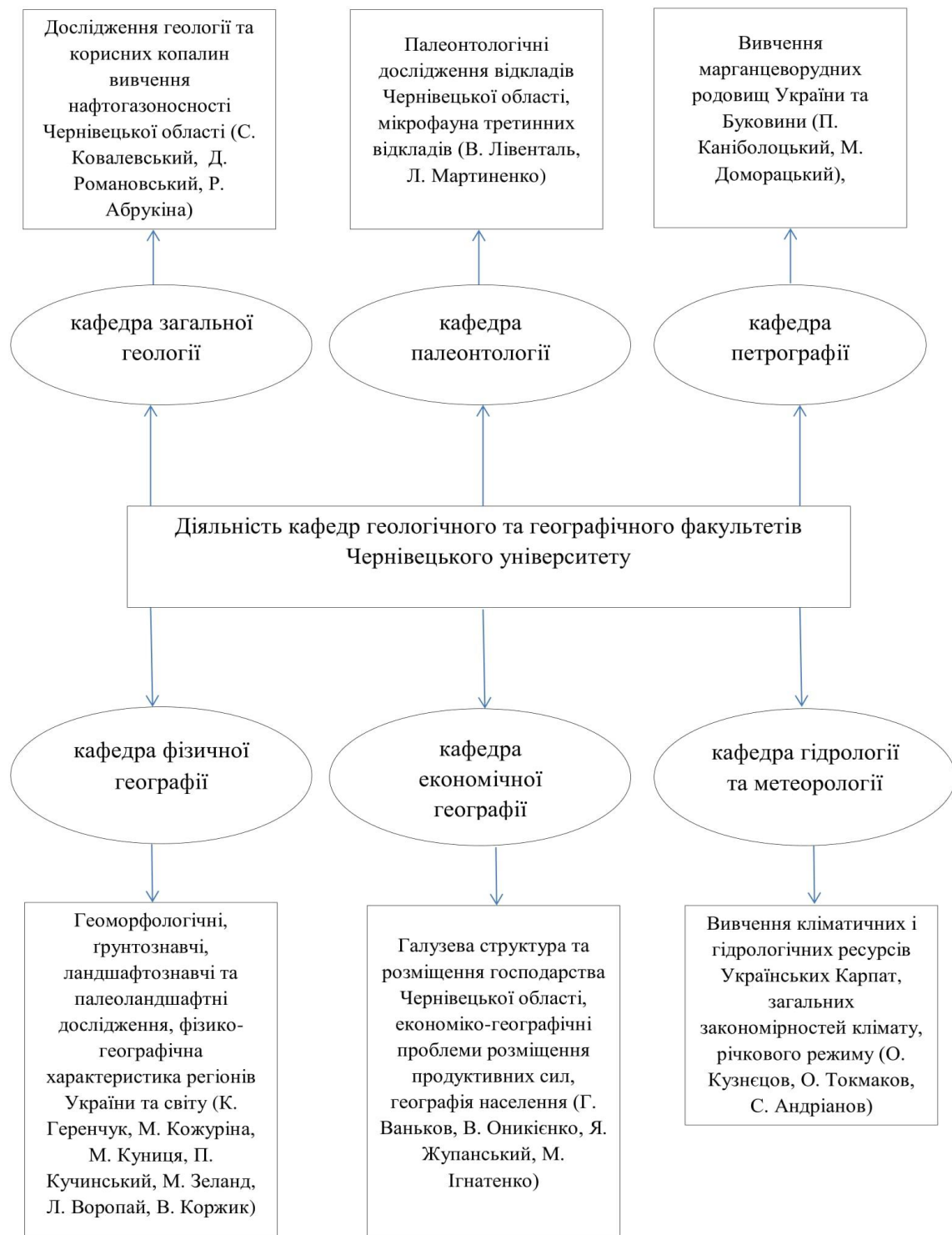

Рис 1. Діяльність кафедр геологічного та географічного факультетів Чернівецького університету в повоєнний період

1945-1946 н. р. геологічний факультет включав три кафедри: загальної геології, палеонтології та кристалографії. При факультеті діяла бібліотека, де були зібрані як різноманітна література з питань геології так і наочні посібники. Наукова діяльність кафедр носила як місцевий краєзнавчий характер (робота Е. Абрукіної «Геологічний очерк Чернівецької області») так і загальнореспубліканський (дисертація П. Каніболоцького «Геологія Криворізького рудного басейну»). У 1948 р. із числа співробітників кафедри загальної геології виділилася кафедра петрографії. Серед найважливіших робіт, проведених науковцями геологічного факультету в перші повоєнні роки слід вказати: палеонтологічні дослідження відкладів Чернівецької області (В. Лівенталь), вивчення геології та корисних копалин Північної Буковини (С. Ковалевський), розвідка нафтових та газових родовищ краю (С. Ковалевський, Д. Романовський, дослідження ґрунтового покриву Чернівецької області (П. Кучинський), вивчення марганцеворудних та залізнорудних родовищ України (П. Каніболоцький, М. Доморацький, Л. Мартиненко) [5, с. 16].

У перші повоєнні роки географічний факультет функціонував у складі таких кафедр: економічної географії (зав. Г. Ваньков), загальної фізичної географії (К. Геренчук), геоморфології та гідрології (зав. Б. Іванов). Із 1948 року виокремлюється кафедра гідрології.

Кафедра фізичної географії заснована в 1945 р.. В перші повоєнні роки стараннями працівників кафедри організовано географічну станцію в Карпатах, кабінет картографії, креслярську.

У 1954 р. до її складу був включений колектив кафедри геоморфології. У різні роки кафедрою завідували проф. А. С. Синявський, доценти К. І. Геренчук, В. Г. Лебедєв, проф. В. М. Робінсон, доценти М. М. Рибін, М. С. Кожуріна, Л. Воропай, проф. Я. І. Жупанський, М. О. Куниця, М. І Кирилюк.

Спочатку колектив формувався з учених Києва, Ленінграда, Одеси, Харкова та інших центрів. З 60-х рр.. він поповнюється випускниками географічного факультету Чернівецького університету. Кафедра готувала

фахівців з фізичної географії та раціонального природокористування. З 1968 р. здійснювалася підготовка кадрів через аспірантуру. Шість науковців захистили докторські дисертації, восьмеро – кандидатські.

Кафедра працювала над питаннями природних систем Поділля та Українських Карпат з метою їх раціонального використання, оптимізації та охорони. Її наукова робота проводилася за завданням обласних та республіканських організацій: Академії наук, проектних інститутів, Мінприроди, дирекції Дністровського каскаду ГЕС та ГАЕС, екологічних центрів, санепідемстанцій тощо. Зібрано велику наукову інформацію, створено фонд спеціальних карт, розроблені методи досліджень і концепцій, опубліковано понад 600 праць [47, с. 175].

Процеси морфогенезу рельєфу вивчаються з 1945 р. Укладено геоморфологічні карти та карти геоморфологічного районування Північної Буковини, розроблено концепцію генезису рельєфу (К. І. Геренчук, М. С. Кожуріна, В. Г. Лебедєв, С. І. Проходський), створено гіпсометричну карту (Ю.С. Ющенко), виявлено особливості неотектонічних рухів (М. С. Кожуріна). Вагомою працею в галузі структурної геоморфології є монографія К. І. Геренчука «Тектонічні закономірності в орографії та річковій сітці Російської рівнини». Сейсмічні процеси Східних Карпат ґрунтовно висвітлені в працях Г. В. Брусенцева. Вивчалися ерозійні (М. О. Куниця, П. М. Біксей, М. Д. Волощук, Р. Д. Бойко) та карстові (Б. М. Іванов, П. М. Меркулов, В. П. Коржик, В. М. Андрійчук) геодинамічні процеси Карпат і Поділля.

Одним із найбільш затребуваних науково-дослідних напрямів стало вивчення ґрунтів. Дослідження проводилися на територіях Чернівецької, Львівської, Івано-Франківської, Одеської областей. Укладено великомасштабні карти ґрунтів, вивчено їх хімічні та фізичні властивості, розроблено рекомендації щодо захисту ґрунтів. Серед вчених ґрунтознавців – П.О. Кучинський, М. Г. Зеланд, В. М. Варицева, В. І. Чоп, С. Д. Попова, Л.О.Михайленко [18, арк. 13-14].

На кафедрі виконувалися палеоландшафтні дослідження (М. О. Куниця, В. І. Левицький), вивчалися процеси взаємодії соціально-економічних і природничих систем (Л. І. Воропай, В. П. Коржик, М. М. Куниця).

У 50-х рр.. К. І. Геренчуком і П. О. Кучинським були закладені основи ландшафтних досліджень краю: вивчення природно-територіальних комплексів, закономірностей їх організації, функціонування, динаміки, соціально-економічного значення.

На кафедрі фізичної географії також досліджувалися антропогенні зміни, структурно-морфологічні та геодинамічні особливості ландшафтів. Були виконані медико-геохімічні та екологічні, оцінкові, меліоративні дослідження, картоскладальні роботи.

Серед наукових напрямів також відзначалися природо-ресурсна оцінка гірської системи Карпат (М. М. Рибін), фізико-географічна характеристика Українських Карпат (М. О. Куниця, Л. І. Воропай), Чернівецької області (К. І. Геренчук), а також Китаю (В. Г. Лебедев), Кавказу (В. М. Робінсон), Алтаю (Е. М. Раковецька), Болгарії (М. М. Рибін).

Кафедрою гідрології та кліматології у різні часи завідували доценти О.Т. Кузнецов, М. С. Андріанов, О. І. Токмаков, В. С. Антонов, М. І. Кирилюк. В деякі періоди гідрологів і кліматологів готували на кафедрі геоморфології. Першими викладачами, які читали спеціальні курси, були Б. Б. Богословський та П. С. Курилов. З 1948-1949 н. р. для читання курсів з гідрології, кліматології та метеорології запрошуються викладачі інших вищих навчальних закладів – фахівці із значним практичним досвідом. Зусиллями цих науковців була заснована кафедра гідрології і кліматології.

На довгий час основним предметом досліджень кафедри було вивчення кліматичних і гідрологічних ресурсів Українських Карпат і Поділля. Тут вивчалися питання аеросиноптичних умов весняних приморозків і боротьби з ними (Б.Я. Слободов), загальних закономірностей клімату (О. І. Токмаков, М. С. Андріанов), зволоження (О. Т. Кузнецов), прикладні питання кліматології

переходів в атмосфері (А. О. Малютіна) та динаміки фазових переходів (В. С. Антонов). Гідрологи кафедри – М. І. Кирилюк, П. М. Лютик, О. М. Мельничук, М. В. Лаликів, В. В. Яблонський – досліджували зони затолення паводками на річках, живлення, стік, транспортуюча здатність, водний баланс гірських річок.

Метеорологічна станція є однією із найбільш тривало діючих станцій в Україні (з 1865 р.). Вона активно використовувалася для навчальних потреб та популяризації знань про атмосферу.

В повоєнні роки на метеостанції Чернівецького університету ведуться спостереження за напрямом і швидкістю вітру, температурою повітря, атмосферним тиском та опадами, хмарністю, оптичними та емпіричними явищами [30, арк. 9-12].

У 1966 р. при кафедрі гідрології та метеорології створена гідрологічна, а в 1969 р. – синоптична лабораторії, обладнані сучасними приладами та устаткуванням.

Серйозні зміни в науково-дослідній тематиці викладачів кафедри відбулися на рубежі 70-80-х рр. ХХ ст.. По-перш, різко зріс попит гідрометеорологічної служби на випускників кафедри. По-друге, у зв'язку із прогресивним розвитком промисловості міста й області та з наслідками катастрофи на Чорнобильській АЕС значно погіршився стан довкілля. Саме тому напрямок наукових доробків, тематика госпдоговір них робіт зміщується в бік екологічних питань та раціонального природокористування. В 1988 році кафедру було перейменовано в кафедру раціонального використання водних і кліматичних ресурсів (до 1992 р.) [18, арк. 15].

Кафедра економічної географії почала свою роботу у повоєнні роки. Очолювали її у різні часи доценти Г. А. Ваньков, М. Г. Ігнатенко, Я. І. Жупанський.

В час становлення (1945-1950 рр.) найбільше уваги приділялося вивченню галузевої структури та розміщення господарства Чернівецької області. У відповідності до історичних й природних особливостей території

краю розроблено програму наукових досліджень, виконано рукописні економіко-географічні огляди промисловості, транспорту і сільського господарства області та окремих адміністративних районів.

Проведення комплексних експедицій з дослідження природи й господарства Карпат і Поділля покращилися можливості науково-дослідної роботи. Економіко-географічним загоном були зібрані та опрацьовані різнопланові первинні економіко-географічні матеріали, нагромадження та опрацювання яких дало змогу успішно розробляти актуальні народногосподарські теми на госпдоговірних засадах.

З початку 60-х рр. чітко виділяється основна наукова тематика кафедри – економіко-географічні проблеми, пов'язані з розробкою та науковим обґрунтуванням розміщення та подальшого розвитку продуктивних сил Карпат і Прикарпаття. У 60-70-ті рр. вивчаються процеси формування галузевих і виробничо-територіальних комплексів Карпат і Поділля [18, арк. 19].

Під керівництвом доц. В. В. Оникієнка розроблялися питання розміщення й розвитку легкої, харчової, хімічної, деревообробної та лісової промисловості Карпатського регіону, виноградарства та виноробства Закарпаття. Ці дослідження проводилися на замовлення колишнього Станіславського раднаргоспу. Чимало співробітників економіко-географічної науково-дослідної госпдоговірної групи за результатами наукових розробок захистили кандидатські, а згодом і докторські дисертації.

Науковці кафедри економічної географії досліджували проблеми географії населення й розселення (Т. К. Дагаєва), географії промисловості (М. Г. Ігнатенко, Я. І. Жупанський), сільського господарства (Е. О. Медведкова), виробничо-територіальних комплексів і регіональних проблем Карпатського регіону (В. В. Оникієнка, В. А. Руфін). Було видано декілька монографій і посібників з географії Чернівецької (В. Г. Мінаков, В. В. Оникієнка) та Івано-Франківської областей (В. А. Руфін), а також методичні матеріали для вчителів. З 1960 р. відновлюється аспірантура.

У 60-70-ті рр. увага науковців кафедри була зосереджена на економіко-географічних проблемах галузей народного господарства й окремих виробництв, питань територіальної організації сільського господарства та промисловості, транспорту, населення й поселень. Фундаментальні дослідження були виконані з географії хімічної, лісової, легкої промисловості – провідних галузей регіону. У 70-х рр. вивчалася географія будівельної індустрії, сфери обслуговування й туризму.

Викладачі, наукові співробітники, та аспіранти кафедри спільно зі спеціалістами інших наукових колективів і практиками опублікували понад 70 монографій і статей, присвячених питанням економічної географії Карпат, Прикарпаття, Поділля.

Саме на економічні кафедри ЧДУ вперше в Україні започатковано методику картографічного моделювання виробничо-територіальних комплексів. З 1970 р. розпочалися роботи з створення атласу сільського господарства під редакцією Я. І. Жупанського.

З середини 50-х рр. розпочалися економіко-географічні дослідження Івано-Франківської області. Опубліковані праці з географії промисловості цієї області (Я. І. Жупанський, М. Г. Ігнатенко).

Вивчається сільське господарство (М. В. Курилюк, М. С. Бінчева, А. Т. Дарова), географія населення і поселень (М. П. Крачило, В. А. Бутковський) Поділля, виконано госпдоговір ну тему з сировинних ресурсів промисловості цього краю. Розгорнуто роботу з вивчення географії сфери обслуговування, зокрема географії споживання Молдови (Е. І. Калмуцька). Впродовж 70-80-х рр. розроблено ряд госпдоговір них тем з раціональної організації сільськогосподарського виробництва деяких колгоспів Чернівецької області, продовжується вивчення хімічної промисловості окремих центрів і комплексів [8, с. 188].

У складі кафедри функціонували навчальні та науково-дослідні лабораторії – оцінки природно-ресурсного потенціалу регіону, комплексного природокористування й охорони природних ресурсів Українських Карпат і

Прикарпаття. Створено три філії на виробництві. Кафедра економічної географії є піонером у галузі оцінки природно-ресурсного потенціалу України [49, с. 200].

Отже, в повоєнний період в Чернівецькому університеті функціонували географічний та геологічний (до 1957 р.) факультети. В різні роки проводили наукову діяльність кафедри різноманітного географічного та геологічного спрямування. Кафедра загальної геології займалася переважно вивченням паливних та рудних корисних копалин України та Буковини, ґрунтознавчими дослідженнями Чернівецької області, кафедра палеонтології досліджувала мікро- та макрофауну четвертинного віку. На географічному факультеті в цей час працювали кафедри фізичної географії, економічної географії, геоморфології (до 1954 р.), гідрології. Наукова тематика робіт кафедр відзначається значною різноманітністю, орієнтуванням на прикладну значимість досліджень та переважно краєзнавчим характером.

3.3 Провідні науковці географічного та геологічного факультетів у повоєнний час

Видатною постаттю на повоєнній науковій геологічній арені став професор, доктор геолого-мінералогічних наук, заслужений діяч наук Азербайджанської РСР Ковалевський Сергій Олександрович. Освіту майбутній вчений здобув у Петроградському гірничому інституті. В 1946-1951 рр. працював завідувачем кафедри загальної геології геологічного факультету Чернівецького державного університету. Основними напрямками досліджень науковця були геологічна будова та корисні копалини, флішеві відклади, нафтові та газові родовища Північної Буковини. В 1946-1949 рр. під керівництвом Ковалевського було організовано декілька науководослідних робіт: з вивчення флішових відкладів Північної Буковини, аналізу віку та особливостей порід Полтавського ярусу, дослідження крейдових відкладів Східних Карпат, геології та нафтогазоносності Північної Буковини, зокрема району Лопушна-Шипіт (Додаок Л). Окрім краєзнавчих геологічних

досліджень Сергій Олександрович займався й вивченням палеофауни Аральського моря (родини Серцевидкові (Cardiidae)) та палеогідрографії України. У 1946 році виходять друком його праці «Гідрографія Геродотової Скіфії» й «Танаїс і його епоніми». У співавторстві із проф. Каніболоцьким та ас. Романовським у 1947-1948 рр. було підготовлено підручник «Геотектоніка». В 1950 р. в науковому збірнику ЧДУ видається праця Ковалевського із історичної картографії «Карта Птолемея». В Чернівецькому університеті викладав курс динамічної геології. Значення наукових праць та польових досліджень Сергія Олександровича мало значний вплив на розвиток геологічної думки в Чернівецькому університеті. Фундаментальні ідеї цього вченого стали одним із рушіїв активного розквіту досліджень з геології Північної Буковини в середині ХХ ст. [[18, арк. 22-24].

Серед найбільш видатних географів того часу був проф. А. С. Синявський (1866-1951) – учень В. Б. Антоновича, товариш і соратник Д. І. Яворницького, М. С. Грушевського, Д. І. Багалія, К. Г. Воблого. Він зробив вагомий внесок у розвиток численних напрямків наук та культури України. З 1 серпня 1945 р. Антін Степанович відряджається до Чернівецького університету. Вчений завідував кафедрою географії, а згодом кафедрою фізичної географії (до 31 серпня 1947 р.). Період роботи Антіна Степановича в Чернівецькому університеті був надзвичайно продуктивним. Він став єдиним на факультеті і одним із небагатьох у вузі професорів. Провідне місце вчений і педагог відводив краєзнавчій роботі, етногенезу гуцулів, етнографії Буковини, зв'язкам зі школою. В період післявоєнної відбудови А. Синявський займається обладнанням кабінетів необхідним приладдям, відновлює роботу факультетської бібліотеки, покращенням технічної забезпеченості метеорологічної станції. Основний курс, який читав вчений – «Фізична географія світу» - один з ключових в системі вищої географічної освіти. Як справжній географ Антін Степанович досліджував краєзнавчі особливості Буковини. Науковець наполягав на принципі діалектизму у справі викладання географії як у вузах, так і в школах. Професор постійно

залучав своїх співробітників до науково-популяризаційних виступів, дискусій перед громадськістю. У 1946 р. він підготував доповіді про досягнення географії, а також видатних вчених М. Ломоносова та М. Пржевальського. У цьому ж році колектив географічного факультету на чолі з Антіном Степановичем приступає до вивчення фізико-географічних районів Чернівецької області [39, с. 115].

Серед вчених, що відроджували наукову геологічну думку в Чернівецькому університеті слід назвати Каніболоцького Павла Михайловича – геолога, петрографа, доктора геолого-мінералогічних наук. Він закінчив Дніпропетровський гірничий інститут в 1931 році, де працював впродовж 1931–1941 та 1949–1950 рр. В період 1944–1949 рр.– ректор Чернівецького університету. Проводив мінералогічні і петрографічні дослідження марганцевих та залізородних родовищ України, метою яких було визначення загальних рис генезису рудних родовищ України. Ці дослідження стали підґрунтям для подальших геолого-розвідувальних робіт.

Встановив мінералогічний склад марганцевих руд Нікопольщини, опрацював динамометаморфічну гіпотезу походження та стратифікацію залізородних родовищ Криворіжжя. Впродовж наукової діяльності в Чернівецькому університеті Павлом Михайловичем були проведені дослідження корисних копалин докембрійських порід Середнього Приазов'я, марганцевих руд України, петрогенез залізних порід Кривого Рогу, гіпергенних родовищ України, гіпсів Північної Буковини та перспектив їх практичного використання. У співпраці із С.О. Ковалевським та В.О. Левенталем вчений вивчав особливості нафтових та газових родовищ Північної Буковини. Науковий авторитет Павла Михайловича підтверджується неодноразовим застосуванням його висновків на практиці при розробці родовищ корисних копалин [22, с. 14-16].

Петро Олександрович Кучинський з 1 жовтня 1945 р. працював в Чернівецькому університеті доцентом кафедри геології. За час роботи в

університеті Кучинський П.О. проявив себе як висококваліфікований спеціаліст, досвідчений педагог, який користувався великим авторитетом серед викладачів та студентів. З квітня 1946 до вересня 1948 року Павло Олександрович займав посаду декана геологічного факультету. Проводив велику науково-дослідну роботу з вивчення ґрунтів Чернівецької області, генезу Прикарпатських лесів. Матеріали його досліджень використовувались в практиці ведення сільського господарства районів області. Впродовж 1947-1948 рр. Кучинським був підготовлений підручник «Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства». В листопаді 1948 р. П.А.Кучинський був призначений проректором з наукової роботи Чернівецького університету, а згодом – в 1955 р. – завідувачем кафедри ґрунтознавства та загального землеробства в університеті. В Чернівецькій науковій бібліотеці, міститься багато його праць. Основна – «Ґрунти Чернівецької області та визначення їхньої потреби в удобрюванні» (1956). В одній із книг можна прочитати написаний рукою Петра Олександровича епіграф “в бібліотеку Чернівецького університету, якому я віддав 12 років свого життя і праці” (книга «Ґрунти Глибоцького району», 1960 р.). В 1953 р. нагороджений орденом Леніна за сумлінну працю.

На ниві географічних досліджень Чернівецького університету попрацював й Іванов Борис Миколайович – видатний геоморфолог повоєнного періоду. Наукова тематика досліджень вченого переважно присвячена геоморфології Східних Карпат. Зокрема, вченим висвітлено такі основні напрями :

- геологічне і геоморфологічне вивчення Східних Карпат (1947 р.);
- фактори розвитку рельєфу Східних Карпат (1948 р.);
- сучасні умови розвитку рельєфу Східних Карпат (1949 р.);
- обвали Прикарпаття (денудація) (1947 – 1950 рр.).

У 1946 р. ним написані такі праці: “Про зону Подільсько-Буковинського карсту”, “Застосування морфологічного аналізу до геоморфологічного районування Буковини”. Б. Іванов створив твори

«Гідрографічний нарис Чернівецької області» (1948), «Сліди зледеніння Карпат України» (1950), «Про застосування морфометричного аналізу до геоморфологічного районування Буковини» (1949) [18, арк. 22-25].

Видатним гідрологом повоєнного періоду був Богословський Борис Борисович. Він закінчив Ленінградський державний університет в 1941 році. В 1947 році, працюючи в Чернівецькому університеті, захистив кандидатську дисертацію на тему «Термічний режим Глибокого озера в безльодовий період». Наприкінці 40-х рр. досліджував гідрологію Сарпінських озер (Ельтон, Баскунчак). Для дослідження особливостей водного режиму цих озер Борис Борисович перебував у складі експедиції МДУ на Прикаспійську низовину.

Область наукових інтересів вченого включала закономірності водообміну і формування водних мас крупних озер та водосховищ, водний баланс водойм. В Чернівецькому університеті з 1948 року Богословський Б.Б. став завідувачем новоствореної кафедри гідрології. В цей час доц. Богословський читав курси основ гідрології, синоптичної метеорології, основ метеорології та гідрології, кліматології. В 1951 році Богословський став лауреатом премії ім. М.В.Ломоносова. Наукову діяльність продовжив в МДУ, де захистив докторську дисертацію на тему «Озерознавство» (1960 р.) [36, арк. 4].

Ведучи мову про розвиток географії в Чернівецькому університеті в повоєнний період, неможливо не згадати видатного українського фізико-географа Каленика Івановича Геренчука. У вересні 1945 року на запрошення А. С. Синявського цей науковець розпочав наукову роботу в Чернівецькому державному університеті: спочатку на посаді доцента кафедри фізичної географії, а з 1946–47 навчального року як завідувач цієї кафедри. В особовій справі Каленика Івановича, є витяг з наказу ректора за № 198 від 18 вересня 1947 р. про те, що його призначено деканом географічного факультету. Але на цій посаді К.І. Геренчук працював лише рік. Під час роботи в Чернівецькому університеті він виконував спроби класифікації

гляціального рельєфу Європейської частини СРСР, а також вивчав літературні та картографічні джерела по геології та геоморфології Карпат [28, арк. 9].

Каленик Геренчук — один із засновників структурної геоморфології. Основні його праці присвячено:

- питанням розвитку рельєфу,
- проблемам ландшафтознавства,
- проблемам фізико-географічного районування території України,
- природоохоронним проблемам,
- загальним і регіональним питанням фізичної географії, геоморфології.

У Чернівцях Каленик Іванович багато зусиль приклав до відновлення роботи багатьох навчально-наукових підрозділів, був активним засновником Чернівецького відділу Географічного товариства, проводив польові дослідження на Поділлі, в Передкарпатті й Карпатах, виступав на всесоюзних конференціях і на Другому з'їзді Географічного товариства, його наукові праці друкувалися у всесоюзних виданнях [22, арк. 3-4].

У “чернівецький” період, незважаючи на велику завантаженість навчальним процесом і різними організаційними питаннями, Каленик Іванович активно працював як дослідник, оприлюднив декілька фундаментальних праць в авторитетних виданнях. Завдяки цим серйозним публікаціям, К.Геренчук здобув широке визнання фахівців і широкої наукової громадськості. Як стверджує С.Кукурудза, на одній з наукових конференцій К.Геренчук познайомився з відомим українським геологом, член-кореспондентом Академії наук УРСР, ректором Львівського державного університету ім. І.Франка Євгеном Лазаренком. Наслідком цього знайомства було запрошення ректора К.Геренчуку очолити у Львівському університеті Державну екзаменаційну комісію з географії весною 1954 р. А вже влітку, згідно з умовами конкурсу, його обрали завідувачем кафедри

фізичної географії Франкового університету. Цю посаду Каленик Іванович займав протягом двадцяти років.

“Львівський” період діяльності був для Каленика Івановича найбільш плідним. Вже через чотири роки він захистив докторську дисертацію, отримав наукове звання професора, написав численні наукові праці, навчальні посібники і підручники, готував учнів – кандидатів географічних наук, які продовжили справу свого вчителя. Крім викладацької та адміністративної роботи в університеті, К.І.Геренчук розвивав два наукові напрямки природничої географії: перший – традиційний для нього – геоморфологічний і другий, зовсім новий – ландшафтознавчий. З першого він підготував й успішно захистив докторську дисертацію в Московському університеті, а в другому – бачив велику перспективу для розвитку всієї природничої географії. Він брав участь у Першій всесоюзній нараді з питань ландшафтознавства (Ленінград, 1955), організував Другу всесоюзну конференцію з питань ландшафтознавства у Львові (1956) К.І. Геренчук приділяв значну увагу розвитку теорії ландшафтознавства. Особливо цілеспрямованого характеру такі дослідження набули в 1970-х рр., коли теорії ландшафтознавства було присвячено VII Всесоюзну нараду з питань ландшафтознавства (Перм, 1974), а також симпозіуми з теоретичних питань географії (Рига, 1973; Сімферополь, 1975; Одеса, 1977 та ін.) [8, с.185-187].

Ще працюючи в Чернівцях, він публікує першу ландшафтознавчу працю, присвячену природним ландшафтам Прикарпаття (1953, співавт. П. Кучинський). Згодом доповідає на Першій Всесоюзній нараді з питань ландшафтознавства (Ленінград, 1955).

Каленик Іванович став автором підручника та кількох навчальних посібників для студентів вищих навчальних закладів і вчителів, співавтором восьми монографій, присвячених природі західних областей України. Очолював Львівський відділ Географічного товариства УРСР. З 1970 року К. Геренчук – Почесний член Географічного товариства СРСР.

Вагомий внесок у розвитку економічної географії Радянської Буковини зробив Ваньков Г.А., який працював над науковою темою “Розміщення господарства радянських областей Прикарпаття і Карпат”. Основними напрямками його наукових досліджень були:

- економічна географія радянської Буковини (1946 р.);
- розміщення транспорту Радянської Буковини (1946 – 1947 рр.);
- розміщення сільського господарства (1946 – 1948 рр.);
- становлення соціалістичного господарства Радянської Буковини (1947 – 1948 рр.);
- економіко-географічна характеристика Станіславської області (1947 – 1948 рр.);
- соціалістична реконструкція господарства гірських районів Карпат на прикладі гірської частини Чернівецької області 1949 – 1950 рр. [10, с. 335].

Отже, значний внесок у розвиток географічної та геологічної науки повоєнного періоду зробили вчені Чернівецького університету. Вони займалися вивченням геологічної будови, умов залягання корисних копалин Північної Буковини (С. Ковалевський), характеристикою залізородних родовищ та марганцевородних родовищ України (Каніболоцький, Мартиненко, Романовський), дослідженням ґрунтового покриву Чернівецької області (П. Кучинський), геоморфологічних особливостей Східних Карпат (Б. Іванов), гідрологічного режиму рівнинних та гірських рік нашого регіону (Б. Богословський), комплексним описом природних умов (К. Геренчук), аналізом стану та перспектив розвитку господарства області (Г. Ваньков).

Висновки до третього розділу

У 1940 р. наступив новий етап у розвитку наукової географічної думки в Чернівецькому університеті. Цього року було відкрито геолого-географічний факультет, який в 1944 році поділився на географічний та геологічний факультети. Відновлення наукової та навчальної діяльності в університеті відбувалося поступово.

Геологічний факультет включав кафедри загальної геології, петрографії та палеонтології. Дослідження вчених факультету спрямовувалися на вивчення особливостей поширення та залягання корисних копалин. Найбільша увага приділялась нафтовим, залізо- та марганцеворудним родовищам. Найвидатнішим науковцями геологічного факультету, який проіснував до 1957 року, були С. Ковалевський, П. Каніболоцький, В. Лівенталь, Р. Абрукіна, П. Мартиненко, В. Романенко, М. Доморацький.

На географічному факультеті функціонували кафедри фізичної географії, економічної географії, гідрології та метеорології. У 1948 – 1954 рр. працювала також кафедра геоморфології. На кафедрі фізичної географії велася робота за геоморфологічним (М. Куниця, К. Геренчук, М. Кожуріна), ландшафтознавчим (Л. Воропай, М. Куниця, В. Коржик), загальноземлезнавчим (М. Зеланд, К. Геренчук) напрямками. Серед питань, які досліджувалися кафедрою гідрології та метеорології забезпеченість водними ресурсами (Б. Богословський), водний режим річок Прикарпаття (М. Кирилюк), загальні закономірності клімату (О. Токмаков), фазові переходи в атмосфері (В. Антонов). Економіко-географічна кафедра проводила вивчення галузевої структури та розміщення господарства Чернівецької області, проблем розміщення продуктивних сил, географії населення. Серед видатних науковців кафедри слід назвати Г. Ванькова, Я. Жупанського, В. Оникієнко, М. Ігнатенка.

Отже, повоєнний період характеризується інтенсифікацією та диверсифікацією наукових досліджень. Географічні праці носили переважно краєзнавчий характер.

Розділ 4. ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО ВІДДІЛУ ВСЕСОЮЗНОГО ГЕОГРАФІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Студентський науковий гурток з'явився при геологічному факультеті Чернівецького університету в 1945 році. До його складу увійшли студенти I та II курсу. Створення гуртка було підтверджене розробкою програми його роботи. Керівником гуртка деякий час був доц. Геренчук. З часом були організовані ґрунтово-географічний гурток (кер. Кучинський). На кафедрі економічної географії в цей час функціонує студентський економіко-географічний гурток (кер. Ваньков). Переважна більшість студентів географічного факультету були членами Наукового студентського географічного товариства [28, арк. 11].

Систематично проводилися олімпіади юних географів-краєзнавців для виявлення найбільш здібних учнів факультету. Діяльність студентського туристичного клубу «Едельвейс» добре відома в та за межами України. У 1947 р. мала місце перша студентська наукова конференція, а в 1956 р. видано перший збірник студентських наукових робіт. Студенти залучалися також до досліджень, які виконувалися кафедрами для виробничих організацій та підприємств. Зокрема вони вивчали питання несприятливих процесів у Карпатах, аналізу ґрунтів південних і західних регіонів України, сільськогосподарського виробництва тощо.

У 1947 році був організований Чернівецький відділ Всесоюзного географічного товариства, який був затверджений Вченою радою ВГТ 20 квітня 1948 року. Базою для організації відділу стало Наукове географічне товариство при Чернівецькому державному університеті, створене 1946 року [5, с. 17].

Слід відзначити консультаційну роботу відділу в місті та області, надану 1948 року з різних проблем геології, кліматології, геоморфології, гідрології і т.д. для встановлення особливостей природних умов області й

окремих районів, з'ясування кількісних і якісних характеристик, консультації по картографічних матеріалах, з питань економіки.

З 1940 р. розпочалися дослідження природних ресурсів та господарства Чернівецької області. Перший том «Наукових записок» був надрукований в 1941 р. В ньому висвітлювалися проблеми геології та використання корисних копалин краю. У повоєнний час географи та геологи Чернівецького університету залучалися до роботи в комісіях сприяння будівництву Каховської ГЕС, Південноукраїнського та Північно-Кримського каналів; займалися розробкою схем використання лісових, хімічних і сільськогосподарських ресурсів Карпат та Поділля.

Серед найвидатніших учасників Чернівецького відділу ВГТ варто виділити К.І. Геренчука, П.А. Кучинського, І.В. Артемчука. Такі рукописні праці, як-от: « Ґрунти області» П.А. Кучинського, «Клімат області» К.І. Геренчука, «Водні ресурси області» В.Н. Іванова використовувались керівництвом області і різними організаціями для вирішення ряду питань господарського спрямування [18, арк. 26-27].

9 листопада 1948 року було затверджено вчену раду ВГТ. До неї увійшли науковці: професор, доктор геолого-мінералогічних наук, заслужений діяч науки С.А. Ковалевський, професор, доктор геолого-мінералогічних наук П.М. Каніболоцький, доцент, кандидат сільськогосподарських наук П.А. Кучинський, доцент, кандидат географічних наук Б. Н. Іванов, доцент, кандидат географічних наук К.І. Геренчук, доцент, кандидат географічних наук Б. Б. Богословський, доцент, кандидат біологічних наук І.В. Артемчук, старший викладач П.С. Курилов.

Знаменно, що на протязі лише року дійсними членами ВГТ стали доценти Б. Б. Богословський, Г.А. Ваньков, К.І. Геренчук, Б.Н. Іванов. І вже на 1 січня 1949 року географічний відділ нараховував 21 наукового співробітника. Почали працювати новостворені комісії: геоморфологічна (керівник – доц. К.І. Геренчук); економіко-географічна (керівник – доц. Г.А.

Ваньков); шкільної географії (керівник – доц. К.І. Геренчук); комісія сприянню агролісмеліорації області (керівник – доц. П.А. Кучинський).

ВГТ ЧДУ мало свою бібліотеку , яка значною мірою залежала від можливостей центральної бібліотеки ВГТ. На початку його діяльності Чернівецькому відділу ВГТ коштів для експедицій та наукових досліджень не виділялось. Проте це не завадило вченим працювати. Основними результатами їх наукових розвідок були : дослідження в складі експедиції АН УССР геологічного профілю середньої і південної частини УССР з метою встановлення умов розвитку нафтових і газоносних структур (проф. Ковалевський); дослідження північної частини Чернівецької області і суміжних районів з метою виявлення умов морфогенезу (доц. Геренчук); дослідження окремих районів міських територій для встановлення умов виникнення і розвитку давнього і сучасного зсувного рельєфу та геологічної будови. (доц. Геренчук, доц. Іванов, доц. Мартиненко); маршрутні дослідження гірських районів області з метою вияснення екологічних умов фауни і особливостей флори Карпат (доц. Геренчук, доц. Артемчук); проведено гірсько-лижний похід на вершину українських Карпат – Говерлу з метою маршрутних спостережень за характером снігового покриву і проведення снігозйомки. На чолі з К.І Геренчуком та Г.А. Ваньком проведені маршрутні поїздки до ряду адміністративних районів Чернівецької області, щоб поповнити матеріали з опису природних і господарських умов області для науково-популярного видання "Советская Буковина" [39, с. 55].

До першого тому геологічно-географічного збірника «Учених записок» (1948) увійшли наступні праці: Г. А. Ванькова «Матеріали до фізичної географії Чернівецької області»; К.І. Геренчука та В.Ю. Белінської «Кліматичний нарис Чернівецької області»; Р.Е. Абрукіної «Опис геологічної будови Чернівецької області» та «Сарматський ярус Чернівецької області»; Б. М. Іванова «Гідрографічний нарис Чернівецької області»; П.А. Кучинського «Грунтовий покрив Чернівецької області», «Матеріали до вивчення ґрунтів» ;

Геренчука «Матеріали до пізнання лесовидних порід Дону і Кубані»; С.О. Ковалевського «Карта Птолемея».

На рубежі 40-х та 50-х рр.. ХХ ст. на геологічному факультеті провадилася активна наукова діяльність за різносторонніми напрямками. Базовими тематичними розділами були: гідрохімічні процеси в природі (Каніболоцький, Мартиненко), геологія та корисні копалини Північної Буковини (Ковалевський, Романовський, Аbrukіна, Кондрацька, Лівенталь), ґрунтовий покрив північної Буковини (Кучинський, Доморацький), мікрофауна третинних відкладів (Лівенталь, Аbrukіна, Кондрацька), таксометрія молюсків (Ковалевський).

У 70-ті рр.. на кафедрах географічного факультету проводилися дослідження з розробки ефективних заходів боротьби зі стихійними явищами, ерозією ґрунтів. У складі комплексної наукової експедиції університету працювали фізико-географічний, гідрологічний, економіко-географічний та кліматичний загони. Висновки проведених досліджень публікувалися в «Працях комплексної експедиції по вивченню умов і ресурсів Карпат», «Наукових записках та «наукових щоденниках» університету.

Досить довго матеріали щорічних наукових сесій університету видавалися з окремим випуском секції географічних наук, «Наукові записки» і «Вісті» Чернівецького відділу Українського географічного товариства. Викладачі та працівники факультету брали активну участь в підготовці тому «Чернівецька область» видання «Історія міст і сіл Української РСР», «Географічної енциклопедії України».

У 1959 р. з ініціативи кафедри економічної географії відбулася перша міжвузівська конференція (нарада) з вивчення розвитку продуктивних сил Чернівецької, Івано-Франківської, Дрогобицької та Закарпатської областей і методики економіко-географічних досліджень господарства. В ній взяли участь науковці з вищих навчальних та науково-дослідних закладів України, Росії, Естонії, Литви, Молдови. В 1959 р. відбулася також міжвузівська

конференція з кліматичних і водних ресурсів Українських Карпат [22, арк. 13].

Міжвідомча конференція з раціонального використання сировинних ресурсів і відходів промисловості області відбулася в 1969 р.. Її організаторами стали географічний факультет і Чернівецький відділ Українського географічного товариства. Цього ж року мала місце конференція, присвячена розвитку економіки і культури Буковини.

В 1971 р. на факультеті було організовано міжвідомчу науково-практичну конференцію з раціонального використання трудових ресурсів у галузях народного господарства Чернівецької області.

Республіканська наукова конференція «Природні ресурси Карпат і Придністров'я, питання їх раціонального використання та охорони» відбулася на базі факультету відбулася в 1978 р.. Географічний факультет Чернівецького став і місцем проведення в 1983 р. Четвертої всесоюзної конференції «Теоретичні проблеми географії», а в 1987 р. – Шостої республіканської наукової конференції «Картографічне забезпечення основних напрямків економічного і соціального розвитку України та її регіонів». Науковці факультету виступали й на міжнародних конгресах, симпозіумах і конференціях [49, с. 198].

Таким чином, незважаючи на складне становище науки в повоєнний час, можна стверджувати про поступове відродження географії та геології в Чернівецькому університеті. Підтвердженням цього є організація в перші роки після війни Наукового географічного товариства, студентського гуртка та Чернівецького відділу Всесоюзного географічного товариства. Радянський етап характеризується активною участю науковців Чернівецького університету у міжвузівських конференціях.

ВИСНОВКИ

Об'єктно-предметне поле історії географії включає не лише знакові географічні події, формування та розвиток наукових шкіл, а також і те, як співвідносилися в часі теоретичні і прикладні дослідження, відбувалося впровадження географії в економіку, соціальне життя і культуру, теорію і практику вузівської і шкільної географічної освіти. Це наскрізна наука на межі географії та історії.

Дослідники історії географії послуговуються трьома рівнями методів: філософськими, загальнонауковими та спеціальними. Базовим методом науки є історичний, зокрема його різновиди – синхроністичний, діахронний, анкетно-біографічний, а також метод історично-географічних зрізів.

Методичні особливості вивчення історії географії України полягають у багатогранності об'єкта дослідження науки, необхідності комплексного вивчення суспільних умов певного періоду, потребою враховувати тривалий період бездержавності нашої країни, важливості виявлення генези географічного наукового світогляду у зіставленні з розвитком суміжних дисциплін.

Попри не надто тривалу історію свого існування Чернівецький університет славиться науковими доробками багатьох видатних вчених, зокрема геологів та географів. З перших років від заснування Буковинська Альма-матер стала фундаментом для перших досліджень перспективних науковців з усієї Австрійської імперії. Початком відліку географічної думки в Чернівецькому університеті вважається 1876 рік, коли відкрилася мінералогічна лабораторія. Першими її очільниками були К. Врба, Ф. Бек, Р. Шаріцер. Власне географічні курси були започатковані О. Зупаном ще в 1880 році. Його наступниками у справі викладання фізико-географічних дисциплін стали вчені зі світовим іменем О. Ленквер, О. Ленц, В. Конрад. Викладання курсів соціально- та економіко-географічного змісту забезпечувалося діяльністю вчених юридичного факультету: Ф. Кляйнвахтера, Ю. Платтера, А. Пенекке. У 1910 році була заснована метеорологічна обсерваторія,

першим керівником якої став Віктор Конрад – один із найвідоміших сейсмологів та метеорологів свого часу.

Нами систематизовано відомості про найвидатніших науковців румунського періоду Чернівецького університету. В цей час дослідження фахівців географічного відділу природничого факультету гуртувалися навколо краєзнавчих досліджень як покомпонентних так і комплексних. Соціально-географічні, етнографічні та економіко-географічні дослідження характеризувалися певною обмеженістю та суб'єктивністю, оскільки піддавалися цензурі з боку влади.

У магістерській роботі охарактеризовано основні напрями роботи кафедр геологічного та географічного факультетів. Визначено прикладну спрямованість досліджень: для геологічного факультету – розвідка корисних копалин Буковини та України; для географічного факультету – оцінка кліматичних, земельних, гідрологічних ресурсів Прикарпаття, а також комплексне вивчення ландшафтів. Нами описано діяльність студентського наукового гуртка (1945 р.), Наукового географічного товариства (1946 р.), та Чернівецького відділу Всесоюзного географічного товариства (1947 р.).

У магістерській роботі проаналізовано внесок науковців геологічного та географічного факультетів Чернівецького університету в повоєнний період. Проф. Ковалевським було досліджено перспективи використання нафтових родовищ області, з'ясовано закономірності поширення деяких паливних та нерудних корисних копалин Північної Буковини, виконано палеогеографічні узагальнення. Проф. Каніболоцький, окрім керування університетом, здійснював аналіз генезису та особливостей поширення марганцево- та залізородних родовищ України. Його досвід перейняв М. Доморацький, який дослідив марганцеві руди Путильського району.

Нами охарактеризовано географічні дослідження радянського періоду. Основоположником ґрунтознавчого напрямку в Чернівецькому університеті став П. Кучинський. Матеріали його досліджень використовувалися для потреб сільського господарства області. Вивченням геоморфологічної

будови, рельєфоутворюючих факторів та сучасних геоморфологічних процесів Українських Карпат займався Б. Іванов. Важливі гідрологічні дослідження та узагальнення належать Б. Богословському. Неоціненний внесок у вивчення природних умов Чернівецької області зробив К. Геренчук. Його праці присвячені питанням розвитку рельєфу, ландшафтознавчим та природоохоронним проблемам, фізико-географічному районуванню території України, тощо. Г. Ваньков займався різностороннім дослідженням стану сільського господарства, промисловості, транспорту.

Проаналізувавши архівні джерела, ми визначили характерні риси експедиційних робіт повоєнного періоду, які стали основною формою пізнання закономірностей явищ природи та суспільства. Вперше після війни в 1948 році було організовано геологічну та географічну експедиції. Остання займалася вивченням слідів зледеніння Карпат та Руської рівнини. Геологічна експедиція включала карпатський (вивчення геологічної будови Українських Карпат), хотинський (дослідження ґрунтів Хотинської височини) та аральський (геолого-географічні дослідження узбережжя Аральського моря) загони. Експедиція, присвячена вивченню геологічної будови області та відбору мінералів і гірських порід для експозиції «Геологія Чернівецької області» геомuzeю була організована в 1950 році. В цьому ж році чернівецькі географи взяли участь у геоботанічній експедиції з дослідження гірських лук та пасовищ.

Ключовою подією для розвитку прикладних географічних досліджень стала організація в 1951 році Чернівецьким університетом першої комплексної експедиції з вивчення Карпат і Прикарпаття. Вона складалася із загонів: ґрунтово-геоморфологічного, економіко-географічного, екологічного, ботанічного, геолого-хімічного, гідролого-кліматичного, історико-філологічного. Було визначено особливості та закономірності поширення корисних копалин області, гідрологічного та кліматичного режимів Буковинського передгір'я та Карпат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Верменич Я. Роль історико-географічних досліджень у становленні регіоналістики. Історико-географічні дослідження в Україні. Збірка наукових праць. Част. 9К.: НАН України, Ін-т історії України, 2006. С. 478
2. Воропай Л.І., В. П. Коржик, М. М. Куниця. Історична географія: об'єкт, цілі, функції, проблеми. Фундаментальні географічні дослідження (стан, проблеми, напрямки). К., 1994. С. 42-43
3. Грекул-Ковалик Т. Деякі аспекти підготовки правничих кадрів в університеті Франца-Йосифа у Чернівцях (1875-1918 рр).
4. Джаман В. До питання про розвиток географічної думки в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. В. Джаман, Я. Жупанський, К. Кілінська, В. Руденко Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. Випуск 5 (1). С. 15-17
5. Єремія Г.І. Внесок вченого Костантина Бретеску в розвиток географічної науки. Вчені записки Тавричного національного університета імені В.І. Вернадського Серія : Географія. 2013. Т. 26 (65), № 4 . С. 24–29.
6. Єремія Г. І. Суспільно-географічні дослідження України кінця ХІХ-початку ХХ століття у румуномовних працях: дис..на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук: 29.07.17. Чернівці, 2017. 208 с.
7. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: навчальний посібник Я.І. Жупанський. Львів: Світ, 1997. С. 267
8. Жупанський Я. І. Становлення економіко-географічних досліджень в Україні (ХІХ – початок ХХ ст.) Український географічний журнал. 1994. №1. С. 50-55.
9. Краснопольська Н.В. Науковий потенціал географічних факультетів класичних та педагогічних університетів України. Науков. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2014 С. 334–339
10. Курило В, Ліщенко, О. Романець Північна Буковина, її минуле і сучасне. Ужгород : Карпати, 1969. 247 с.

11. Матвієнко В. Етапи і напрямки формування української суспільно-географічної думки. Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. Випуск 2. С.77-82.
12. Міністерство освіти і науки України. Навчальна програма з географії для 6-9 класів Я. Олійник, Р. Гладковський, Л. Даценко, Н. Забуга, В. Кудирко, Л. Кухар Н. Муніч, Г. Уварова К. : 2015. 77 с.
13. Міністерство освіти і науки України. Навчальна програма з географії рідного краю/ В. Бойко К.: 2014. 7 с.
14. Мойсей А. Традиційна культура населення Буковини у працях румунських дослідників другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Чернівці : Рута, 2005. 304 с.34, 207, 286
15. Олійник Я. Географічна наука в Україні: становлення і розвиток К.: Ніка-Центр, 2007. 148 с.
16. Олійник Я. Тенденції розвитку географічної науки. Економічна та соціальна географія. Київ, 2016. Вип. 75 С. 3-5.
17. Олійник Я, С.М. Шевчук Методи вивчення наукових шкіл в історії української суспільної географії. Часопис економічної та соціальної географії. Вип. 13 (2). Харків, 2012. С. 9 – 14.
18. План експедиції по комплексному вивченню мови, культури, економіки та природних ресурсів Карпат і Прикарпаття (і результати виконання) на 1953 рік– Державний архів Чернівецької області Ф.82. Оп.4. Спр.218
19. Руденко В., А. Пирогівська, І. Сандуляк. 140 років географічної освіти і науки у Чернівецькому університеті: Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. Вип. 775–776: Географія. С.7-10.
20. Руденко В. В.П. Кремень (гол.) [та ін.]; редкол. тому: С. В. Мельничук (гол) [та ін.]: Географічний факультет Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Чернівецька область ред. рада вид. : Монографія. К. : Знання України, 2011. С.111 – 123.

21. Руденко В. Зупан Олександр. Енциклопедія сучасної України Т. 11 (Київ, 2011). с. 45
22. Руденко В. П., Г.І. Єремія. Оцінка внеску румуномовних вчених у розвиток української географічної науки України (на матеріалах Чернівецького університету) Вісник Чернівецького ун-ту. Серія географічна. Чернівці, 2014. С. 142-146.
23. Руденко В.П., Г.І. Єремія Соціально-демографічні дослідження Буковини в працях румуномовних дослідників у міжвоєнний період (1918-1940) Міжнарод.наук.-практ. конф., Чернівці, 2016. С. 37-39.
24. Сергєєва Т. Віктор Конрад нове ім'я в історії Чернівецького університету. Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія : Географія. 2010. Т. 26, № 665 . С.65-69.
25. Топчієв О. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Навчальний посібник. Одеса : Астропринт, 2005. 632 с.
26. Федюк О. М. Українська суспільна географія: друга половина ХХ століття: монографія Київський національний університет ім. Т. Шевченка. К.: ТОВ «Бланксервіс-Плюс», 2014. 208 с.
27. Чернівецький університет. 1875–1995: сторінки історії С. Костишин, О. Панчук, В. Ботушанський та ін. Чернівці: Рута, 1995. 208 с.
28. Чубрей О.С. Результати роботи першої комплексної експедиції науковців Чернівецького університету на Прикарпатті. Питання історії науки і техніки: Зб. наук. праць К., 2008 Вип. 4(8).С 34-37
29. Шаблій О. Історичні виміри української географії. Історія української географії і картографії: Матеріали наук. конф., присвяч. 95-річчю від дня народження професора Володимира Кубійовича, (Тернопіль, 25–26 груд. 1995 р.). Тернопіль, 1995. С. 75–76
30. Шищенко П., Муніч Н. Історія географії та історична географія: галузі науки і навчальні дисципліни Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. 2008. Вип 55. С. 6–8

31. Шоробура І.М. Розвиток української географічної науки (початок ХХ століття) вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка (25): наук. Журн. Житомир. Держ. Ун-т ім. І. Франка. Житомир: 2005.С. 77-80.
32. Agnew D. C. History of seismology in International Handbook of Earthquake and Engineering Seismology. San Diego Academic Press. 2002
33. Anleitung des Kultusministeriums zur Ferienversorgung für Lehrer, die am internationalen Treffen der Geographen in Frankfurt teilnehmen Державний архів Чернівецької області Ф.23. Оп.2. Спр. 284
34. Anuarul Universității din Cernăuți, Anii de studii 1923-1928; 1933-1939. Cernăuți, 1924-1939
35. Alma Mater Francisco Josephina. Die deutschsprachige Nationalitäten-Universität in Czernowitz. München. 1975. p. 194
36. Decretul ministrului educației privind divizarea Facultății de Filosofie a Universității din Cernăuți în departamentele de filosofie și științe naturale Державний архів Чернівецької області Ф.213. Оп.1. Спр. 1621
37. Die K.K. Franz Josephs Universität in Czernowitz im ersten Vierteljahrhundert ihres Bestandes Festschrift. Hrsg. vom Akademischen Senat. Czernowitz, 1900. p. 245
38. Grünhaus S. Jubiläums-Festschrift der “Akademischen Lesehalle” an der k.k. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz S. Grünhaus. Czernowitz, 1900. p. 45
39. Hammerrl Ch., Lenhardt W. 100 years seismological service of Austria at the Central Institute for Meteorology and Geodynamics in Vienna Austria. ZAMG.Hohe Warte 38 A 1190, Vienna, Austria. 2004
40. Kaindl R.F. Die Deutschen in Galizien und der Bukowin R.F. Kaindl Frankfyr, 1916. p. 172
41. Kleinwachter F. Die Kartelle. Ein Beitrag zur Frage der Volkswirtschaft Organisation/ Friedrich Kleinwachter. Innsbruck 1883, p. 126
42. Lang W., Das Deutschtum in der Bukowina/ W. Lang Wien, 1919
43. Loghin C. Societate pentru cultura și literatură română în Bucovina: 1862-1942 C. Loghin. Cernăuți, 1943. p.110

44. Materialien über die Reparatur und Ausrüstung der Czernowitz Universität (1876-1878) Державний архів Чернівецької області Ф. 3. Оп. 1. Спр. 4181
45. Nimigeanu G. Constantin Bratescu. Opere alese George Nimigeanu. Bucuresti : Editura stiintifica, 1967. 288 p.
46. Nistor I. Universitatea din Cernauti. Anuarul Universitatii Regele Carol al Ilea din Cernauti pe anul de studii 1936-1937 Ion I. Nistor. Cernauti : Institutul de arte grafice si ed. Glasul Bucovinei, 1937. 248 p.
47. Nistor I. Zeceani de viață a Univesrității din Cernăuți, Junimealiterară, An. 19. I. Nistor. Cernăuți, 1930 p.387-398
48. Norst Anton. Alma Mater Francisco Josephina A. Norst.. Czernowitz: Festschrift zum 25 jahrigen Bestehen, 1900. p. 153
49. Poggendorf J.C., Literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der exacten Naturwissenschaften Prokopowitsch Erich, Gründung, Entwicklung und Ende der Franz Josephs Universität. Clausthal-Zellerfeld, 1955. 14
50. Rosner R. Scientists and mathematicians in Czernowitz university Proceedings of the 2 nd International Conference of the European Society for the History of Science. Cracow, Poland.2006, September 6-9, pp. 145-152
51. Prokopowitsch E. Gründung, Entwicklung und Ende der Franz-Josephs Universität in Czernowitz E. Prokopowitsch. Clausthal Zellerfeld. 1955 p. 40
52. Sbiera Ion G. O pagină din istoria Bucovinii din 1848-1850 dimpreună cu iște notițe despre familia Hurmuzachi I. G. Sbiera. Cernăuț : Soțietatea tipografică bucovineană, 1899. 39 p.
53. Slawinsky Ilona (ed.), Glanz und Elend der Peripherie 120 Jahre Universität Czernowitz . Wien: Peter Lang Verlag, 1998. p. 147
54. Statuten Akademische Lesehalle an der k.k. Franz Josefs-Universität zu Czernowitz.. Czernowitz, 1889. p. 16
55. Supan A. Archiv für Wirtschaftsgeographie. 1. Nordamerika, 1880. 188 A. Supan. Gotha, 1886. p.45
56. Trebici V. Relațiile dintre societățile studențești române și germane de la Universitatea din Cernăuți, ca model de înțelegere interetnică (1875-1938) Vladimir

Trebici Analele Bucovinei. IX. 2., București : Editura academiei romane, 2002. 397-403 pp.

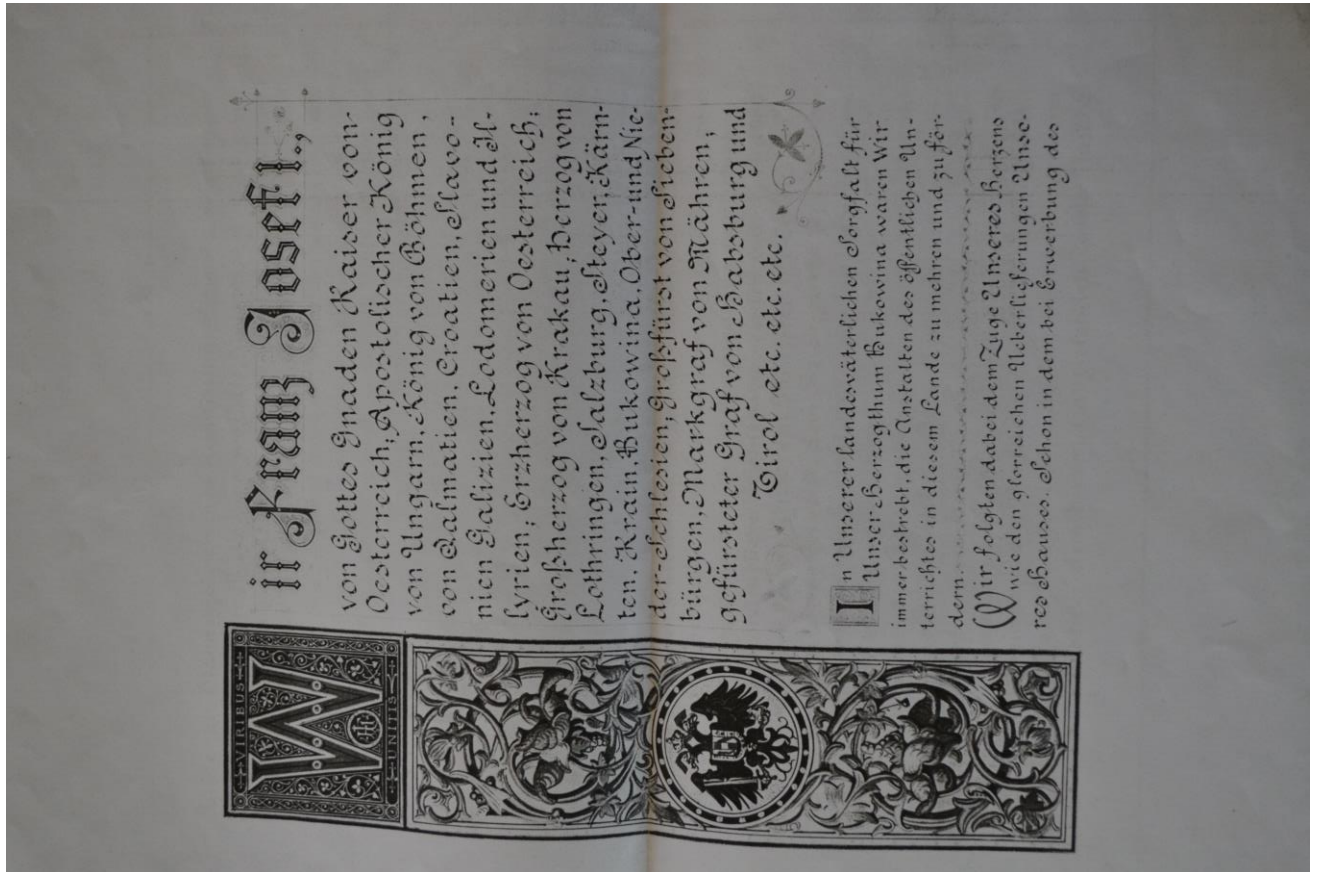
57. Turczynski E. Die Universität Czernowitz. Buchenland 150 Jahre Deutschtum in der Bukowina E. Turczynski München, 1961. p. 6

58. Universitatea «Regele Carol II»: Programul cursurilor și seminare lor pentru anul școlar 1936-1937 Cernăuți, 1936. p. 89

59. Wagner Rudolf. Alma-mater Francisco Josephina: Die deutsch-sprachige Nationalitäten Universität in Czernowitz. Festschrift zum 100. Jahrestag ihrer Eröffnung 1875 Rudolf Wagner. München, 1979. p. 429

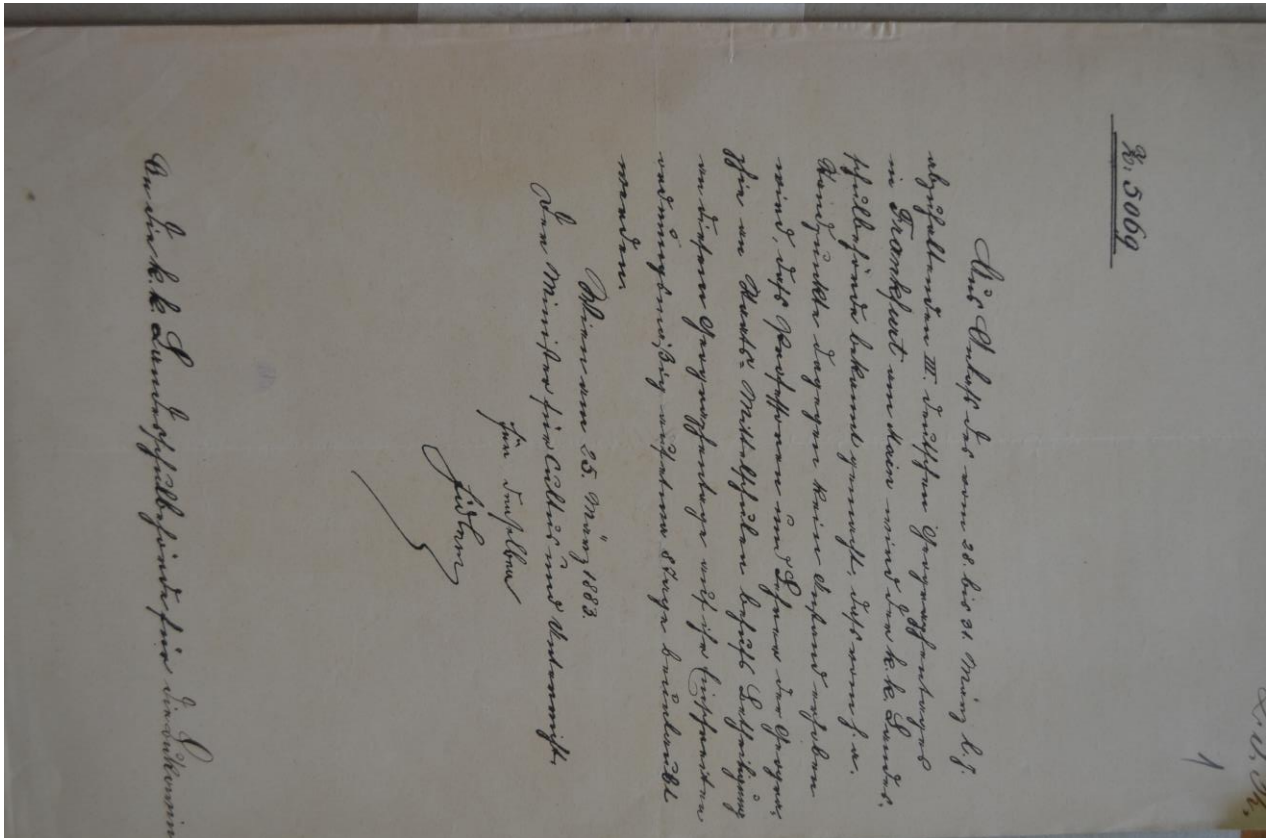
ДОДАТКИ

Грамота австрійського імператора Франца Йосифа про відкриття
Чернівецького університету

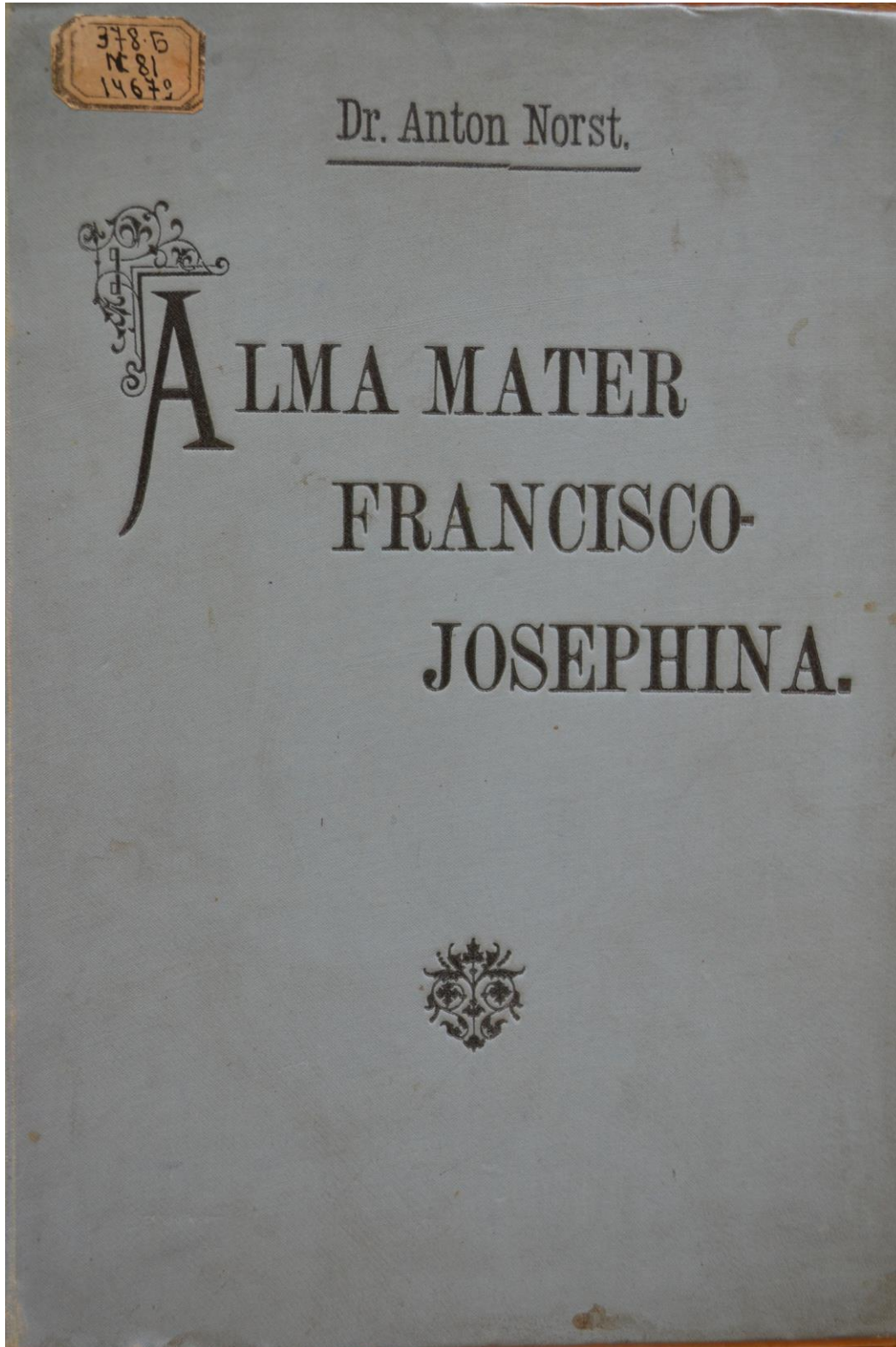
Додаток В

Вказівка Міністерства культів і освіти про відрядження викладачів
Чернівецького університету на конференцію у м. Франкфурт

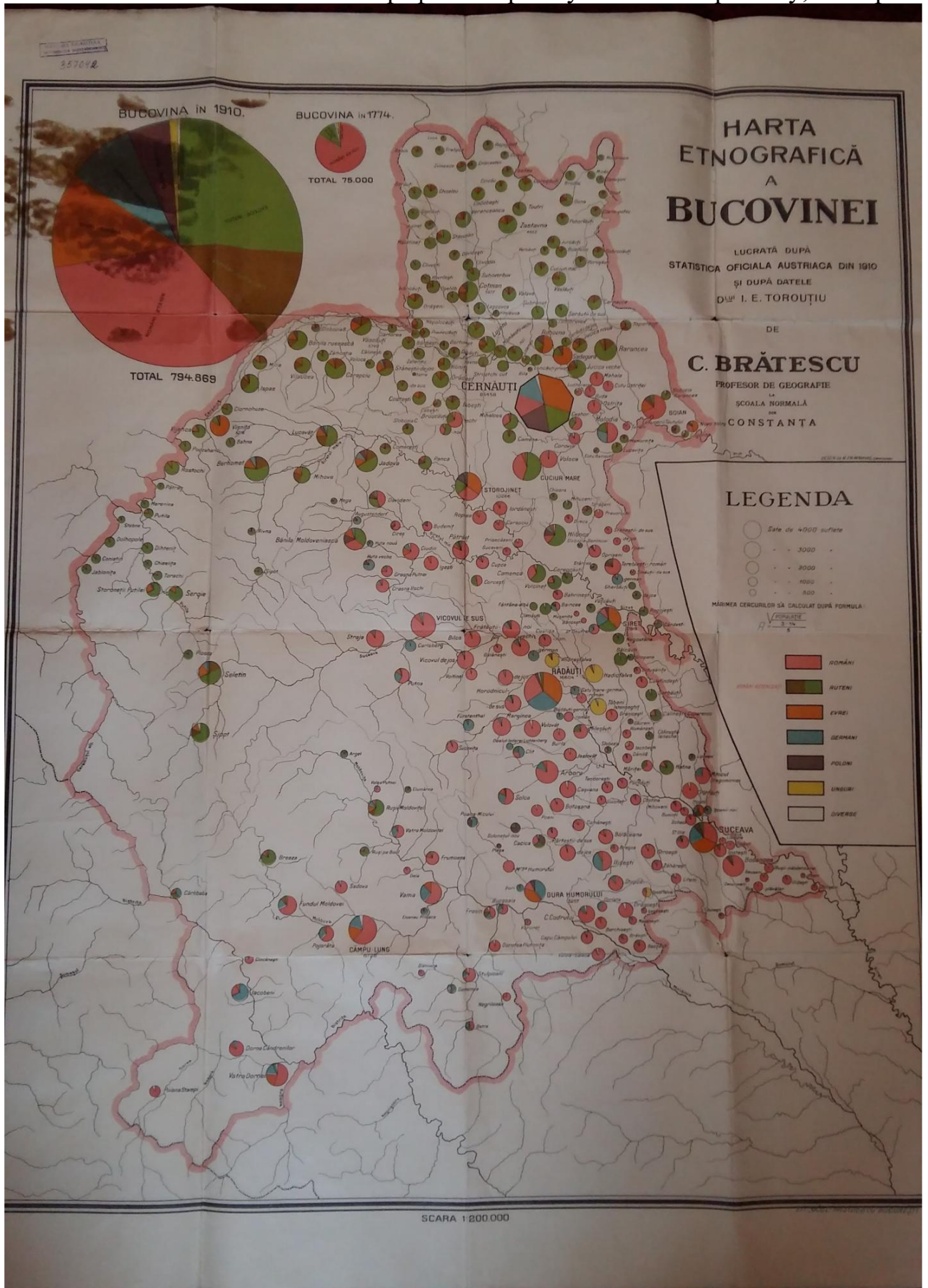
Додаток Г

Обкладинка книги «Альма-матер Франциско-Йозефіна» - важливого першоджерела про науковців Чернівецького університету кінця ХІХ ст.

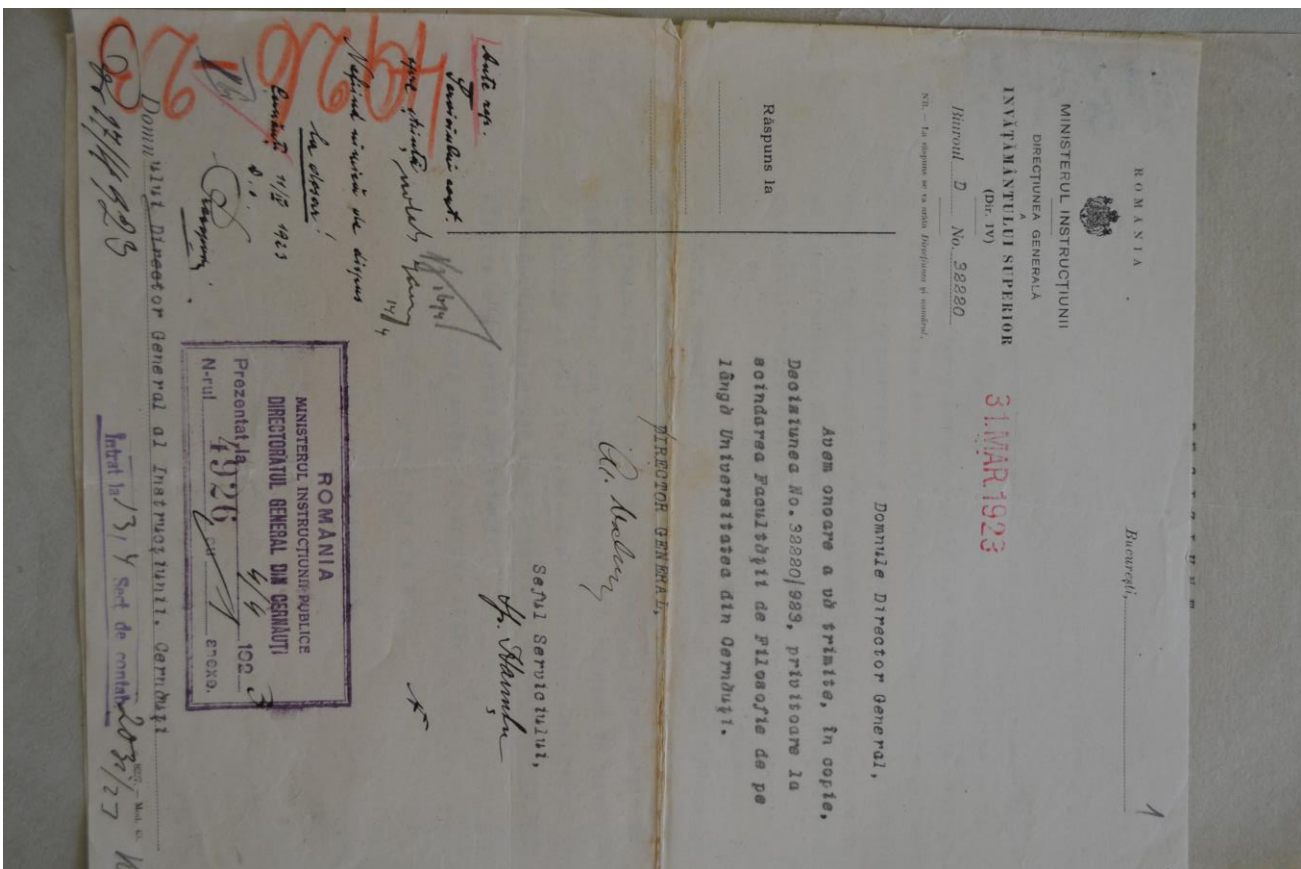
Геологічна карта Західної Африки, О. Ленц, 1882

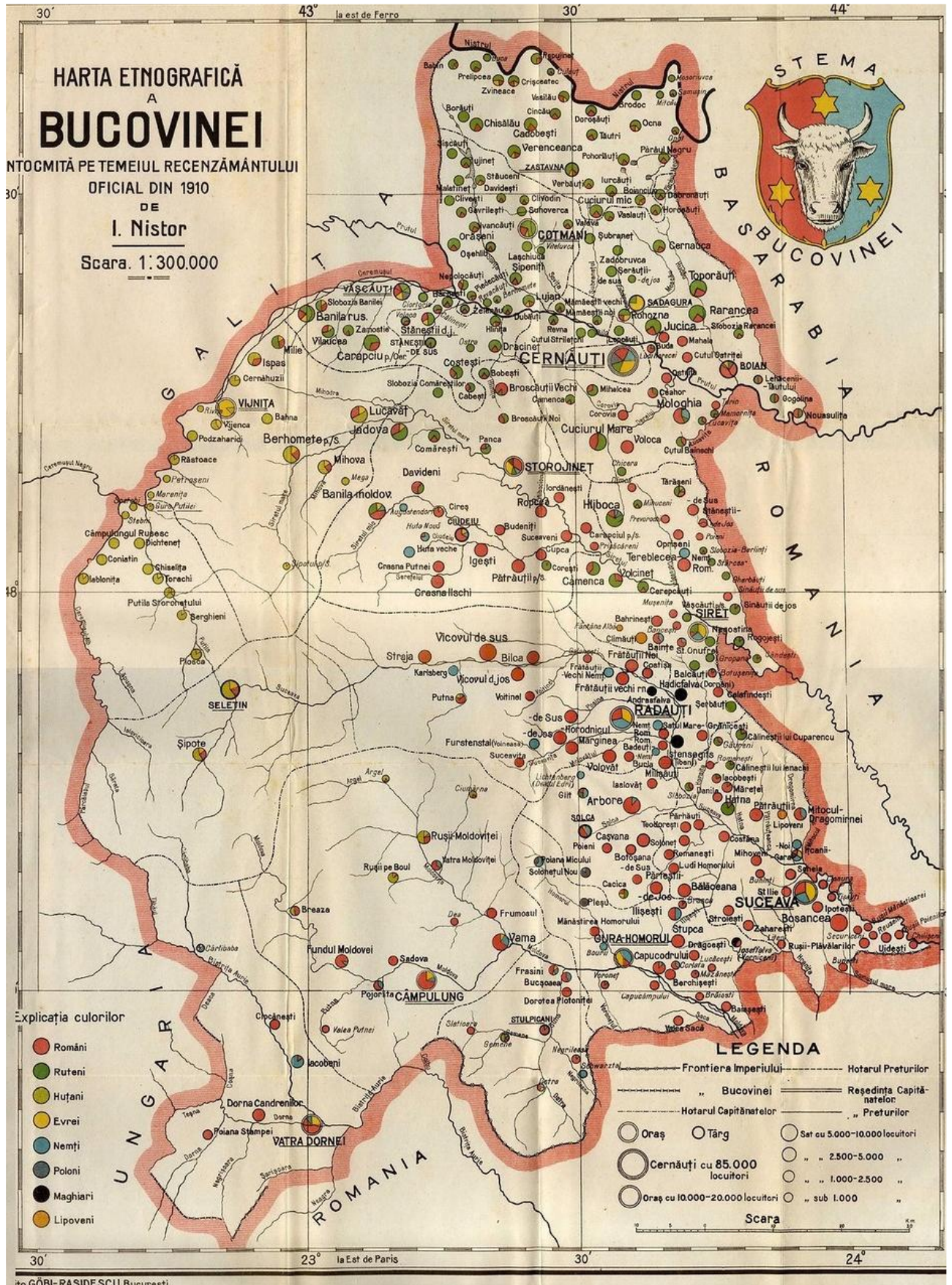

Додаток 3

Постанова Міністра освіти про поділ філософського факультету на філософський та природничий (1923 р.)

Маршрути географічно-геологічних загонів першої комплексної експедиції Чернівецького університету

